

Ivona Čelebičić ■ Gordana Vidović ■ Lejla Ramić Mesihović

Procjena kapaciteta za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja

Naziv publikacije:

PROCJENA KAPACITETA ZA PRUŽANJE PODRŠKE ŽRTVAMA SEKSUALNOG NASILJA

Autorke:

Ivona Čelebičić
Gordana Vidović
Lejla Ramić Mesihović

Istraživačice:

Aida Behrem
Amela Bašić Tomić
Biljana Savičić
Danijela Huremović
Dijana Tadić
Radmila Žigić
Selma Begić

Godina izdanja:

2023.

Izdavač:

Fondacija "Lara"

Adresa izdavača:

Bijeljina, Beogradska 38, Bosna i Hercegovina

Za izdavača:

Radmila Žigić

Urednica:

Jelena Škrbić

Lektura i redakтура:

Tanja Lazić

Recezentkinja:

Gorica Ivić

Dizajn:

Fonorama

Istraživanje u okviru projekta „Unapređenje specijalizovanih usluga podrške žrtvama seksualnog nasilja u BiH“ realizirano je u saradnji sa Uredom UN Women u BiH i uz finansijsku podršku Švedske.

Ivona Čelebičić ■ Gordana Vidović ■ Lejla Ramić Mesihović

Procjena kapaciteta za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja

Bijeljina, 2023. godine

Sadržaj

PREDGOVOR	5
SPISAK SKRAĆENICA	8
1. Uvod	9
2. Metodologija	12
2.1. Cilj i zadatak projektom predviđenog istraživanja	13
2.2. Istraživačka strategija	13
2.3. Istraživački metod	13
2.4. Istraživački pristup	14
2.5. Opis instrumentarija	15
2.5.1. Socio-demografska obilježja	15
2.5.2. Obuke i kapaciteti	15
2.5.3. Krizna intervencija	16
2.5.4. Multisektorska saradnja	16
2.5.5. Razumijevanje/percepcija seksualnog nasilja	16
2.6. Određivanje uzorka	17
2.7. Analiza podataka	17
2.8. Etička razmatranja	17
2.9. Istraživačka ograničenja	18
3. Desk analiza	19
3.1. Pravni okvir	20
3.1.1. Publikacije koje bolje objašnjavaju pravni okvir	26
3.2. Praksa, postupanje i preporuke u regionu	28
3.3. Naučene lekcije, dobre prakse i preporuke	30
3.4. Zaključak dijela analize	35
4. Rezultati terenskog istraživanja	36
4.1. Karakteristike uzorka	37
4.2. Razumijevanje i percepcija seksualnog nasilja	37
4.3. Upoznatost s odredbama Istanbulske konvencije	40
4.4. Obuka za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja	41
4.5. Pisane procedure i uputstva za rad i postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja	42
4.6. Krizna intervencija: Put žrtve seksualnog nasilja, te obaveze i odgovornosti u radu sa žrtvama seksualnog nasilja	43
4.7. Procjena tretmana žrtava seksualnog nasilja i procedura koje prolaze	45
4.8. Multisektorska saradnja	46
4.9. Prepreke u radu sa žrtvama seksualnog nasilja	48
4.10. Potrebe stručnjaka u radu na predmetima seksualnog nasilja	49
5. Zaključci i preporuke	51
5.1. Preporuke	53
6. Reference i literatura	55
Prilog I – Obrazac upitnika	56
Prilog II – Lista treninga i seminara usmjerenih na unapređenje kompetencija za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja	64
Prilog III - Procjena ostvarenosti međusektorske saradnje – procentualni prikaz odgovora	67

Predgovor

Pred Vama se nalazi publikacija *Procjena kapaciteta za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja*, nastala u okviru projekta „Unapređenje specijalizovanih usluga podrške žrtvama seksualnog nasilja u BiH“, koji je Fondacija „Lara“ realizovala uz podršku Ureda UN Women u BiH i uz finansijsku podršku Švedske, tokom 2022. i 2023. godine. U trenutku objave *Publikacije*, projektne aktivnosti još su u toku, a sadržaj *Publikacije* ima direktan uticaj na njihov dizajn i sadržaj.

Publikacija je nastala nakon višegodišnjeg rada autorki u oblasti borbe za ženska ljudska prava i zaštitu žena od nasilja. Sastoji se iz desk analize međunarodnih i domaćih pravnih propisa i prethodnih istraživanja iz oblasti seksualnog nasilja i analize rezultata terenskog istraživanja rađenog u okviru pripreme sadržaja *Publikacije*. Posebno važan dio predstavljaju zaključci i preporuke proistekle iz istraživanja i različitih oblika pribavljanja stavova od predstavnika institucija koje se bave ovim pitanjima – anketa, upitnika i okruglih stolova.

Ova publikacija biće od koristi svakome ko se bavi zaštitom žena od nasilja, a posebno profesionalcima iz institucija obuhvaćenih istraživanjem i kreatorima javnih politika. Kao posebno značajan dio, svakako se izdvaja kratak pregled relevantnog zakonskog okvira.

Bosna i Hercegovina ima pred sobom još dosta posla na usklađivanju pravnih normi sa standardima Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), što svakako potvrđuju rezultati ovog istraživanja. Samo predanim i kontinuiranim radom, moguće je napraviti pomake u zaštiti žena i poboljšanju institucionalnog odgovora za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja, što je ključna poruka i *Publikacije* pred Vama.

Autorke, projektni tim i istraživačice upućuju iskrenu zahvalnost službenicima/cama i rukovodiocima/teljicama sljedećih institucija koje su učešćem u istraživanju dale ključni doprinos nastanku ove *Publikacije*. To su:

Unsko-sanski kanton

- MUP USK (Četvrta PU, PU Bihać, PU Velika Kladuša)
- JU Centar za socijalni rad Bosanska Krupa
- JU Centar za socijalni rad Cazin
- Kantonalno tužilaštvo USK
- Kantonalni sud u Bihaću
- JU Osnovna škola Bužim
- Mješovita srednja škola „Hasan Musić“ Bužim
- ZU Dom zdravlja Bihać, Centar za mentalno zdravlje

Tuzlanski kanton

- JU Centar za socijalni rad Doboj Istok
- JU Centar za socijalni rad Gračanica
- JU Centar za socijalni rad Tuzla
- MUP TK, Uprava policije TK, PU Srebrenik
- Kantonalno tužilaštvo TK
- JZU Dom zdravlja Živinice, Centar za mentalno zdravlje

- JZU Dom zdravlja Tuzla
- Kantonalni zavod za pružanje besplatne pravne pomoći
 - JU Osnovna škola „Sjenjak” Tuzla
 - Univerzitetsko klinički centar Tuzla

Kanton Sarajevo

- JU Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo
- Kantonalni zavod za pružanje besplatne pravne pomoći
- Centar za mentalno zdravlje, JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo
 - Klinički centar Univerziteta Sarajevo
 - MUP Kantona Sarajevo
 - Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo
 - Kantonalni sud
 - Općinski sud Sarajevo
- JU Osnovna škola „Alija Nametak” Sarajevo
 - Gimnazija SSST Sarajevo

Hercegovačno-neretvanski kanton

- JU Centar za socijalni rad Jablanica
- JU Dom zdravlja Stari Grad Mostar
- JU Centar za socijalni rad Čitluk
- Udruženje Vaša prava (pruža usluge besplatne pravne pomoći)
- JU Kantonalna bolnica „Dr Safet Mujić” Mostar
 - JU Osnovna škola „Lipanske zore” Višići
- Osnovna škola Vladimira Pavlovića Čapljina
 - MUP HNK, PS Jablanica
 - Kantonalno tužilaštvo HNK
 - Kantonalni sud Mostar

Regija Banja Luka

- Okružni sud u Banjaluci
- JU Centar za socijalni rad Čelinac
- JU Centar za socijalni rad Prnjavor
- JU Centar za socijalni rad Laktaši
- JU Osnovna škola „Borisav Stanković” Banja Luka
- JU Srednja stručna i tehnička škola Gradiška
 - Osnovno javno tužilaštvo Banja Luka
 - Osnovni sud Banja Luka
 - Okružni sud Banja Luka
- Centar za pružanje besplatne pravne pomoći

Regija Doboj

- JU Osnovna škola „Sutjeska” Modriča
- JU Osnovna škola „Aleksa Šantić” Vukosavlje
- JZU Dom zdravlja Modriča, Centar za zaštitu mentalnog zdravlja
 - Okružno javno tužilaštvo Doboj
 - Osnovni sud Modriča

- Osnovno javno tužilaštvo Doboj
- JU Centar za socijalni rad Vukosavlje
- JU Centar za socijalni rad Petrovo
- JU Centar za socijalni rad Brod
- JZU Bolnica „Sv. Apostol Luka“ Doboj

Regija Bijeljina

- JZU Dom zdravlja Bijeljina -
Centar za zaštitu mentalnog zdravlja, Služba hitne medicinske pomoći
 - JU Centar za socijalni rad Bijeljina
 - Osnovni sud u Bijeljini
 - Okružno javno tužilaštvo Bijeljina
 - JU Ekonomska škola Bijeljina
 - JU Osnovna škola „Vuk Karadžić“ Bijeljina
 - JU Centar za socijalni rad Lopare
- Ministartvo unutrašnjih poslova Republike Srpske –
Policijske uprave Banja Luka, Bijeljina i Doboj.

Bijeljina, april 2023.

Autorke:
Ivona Čelebičić
Gordana Vidović
Lejla Ramić Mesihović

Spisak skraćenica

BiH – Bosna i Hercegovina

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

RS – Republika Srpska

MUP USK – Ministarstvo unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona

MUP TK – Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona

MUP HNK – Ministarstvo unutrašnjih poslova Hercegovačko-neretvanskog kantona

PU – Policijska uprava

PS – Policijska stanica

JU – Javna ustanova

JZU – Javna zdravstvena ustanova

WAVE - Women Against Violence Europe - Žene protiv nasilja u Evropi – Feministička mreža koja promoviše ljudska prava žena i djece.

UN – Ujedinjene nacije

VE – Vijeće Evrope

EU – Evropska unija

CEDAW - Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women - Konvencija Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena

RZN – Rodno zasnovano nasilje

DEVAW - Declaration of the Elimination of Violence against Women - Deklaracija o ukidanju nasilja nad ženama

CSW - Commission on the Status of Women – Komisija za status žena

SZO – Svjetska zdravstvena organizacija

GREVIO - Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence – Ekspertska grupa za aktivnosti protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici

OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe – Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju

OCD – Organizacija civilnog društva

SVRC – Sexual Violence Resource Center – Referalni centri za žrtve seksualnog nasilja

RCC - Rape Crisis Centres – Krizni centri za žrtve silovanja

UNFPA - United Nations Population Fund – Populacioni fond Ujedinjenih Nacija

Uvod

01

Članice Konzorcija ženskih organizacija Sigurna mreža koji čine Fondacija „Lara“ iz Bijeljine, Fondacija lokalne demokratije iz Sarajeva, UG „Budućnost“ iz Modriče, UG „Vive žene“ iz Tuzle, Fondacija „Udružene žene“ iz Banjaluke, Udruženje „Žena BiH“ iz Mostara i Udruženje „Žene sa Une“ iz Bihaća, s ciljem unapređenja položaja i prava žrtava seksualnog nasilja, provele su istraživanje o procjeni kapaciteta javnih službi i ustanova za brz i efikasan odgovor na seksualno nasilje, uključujući i dostupne mehanizme pomoći i podrške žrtvama. Istraživanjem su obuhvaćene regije Bijeljina, Doboj, Banja Luka (u Republici Srpskoj) i područja Kantona Sarajevo, Hercegovačko-neretvanskog kantona, Unsko-sanskog i Tuzlanskog kantona (u Federaciji BiH). Istraživanje je urađeno u okviru projekta „Unapređenje specijalizovanih usluga podrške žrtvama seksualnog nasilja u BiH“, koji je Fondacija „Lara“ realizovala u konzorcijskom partnerstvu sa već navedenim članicama Sigurne mreže, uz podršku Ureda UN Women u BiH i finansijsku podršku Švedske. Ukupne projektne aktivnosti bile su usmjerene na otvaranje javnog dijaloga o modelu organizovanja specijalizovanih usluga podrške za žrtve seksualnog nasilja kao standarda koji propisuje Istanbulska konvencija, a koji se u BiH percipira kao hitna potreba.

Stoga su ključne aktivnosti u projektu usmjerene na povećanje nivoa znanja profesionalaca iz vladinog i nevladinog sektora i struktura vlasti o modelima organizovanja specijalizovanih usluga podrške za žrtve seksualnog nasilja u svijetu i regionu. Provođenje istraživanja ima za cilj procjenu potreba za izgradnjom kapaciteta za rad sa žrtvama seksualnog nasilja i definisanje modela specijalizovanih usluga za preživjele¹ koji su u skladu sa potrebama u BiH kontekstu. Početni nivo ispunjenja tog cilja predstavlja i procjena postojećih kapaciteta, holističkog pristupa i stepena saradnje između nadležnih institucija. Jedan od postavljenih ciljeva jeste i procjena brzine odgovora institucija (i samih mogućnosti za to) u slučajevima seksualnog nasilja koje se dešava sada, ali i onih slučajeva koji su se desili u prošlosti.

Istraživanje je podrazumijevalo sumiranje podataka prikupljenih kroz specijalno kreiran upitnik i rad na terenu. Upitnik za procjenu kapaciteta za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja činilo je pet blokova pitanja koja su se odnosila na socio-demografska obilježja, kriznu intervenciju, multisektorsku saradnju u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja, te na razumijevanje i percepciju seksualnog nasilja. U sklopu desk analize, prvo je analiziran međunarodni pravni okvir za prevenciju rodno zasnovanog nasilja sa posebnim fokusom na seksualno nasilje, pri čemu je posebna i dužna pažnja posvećena Istanbulske konvenciji kao ključnom dokumentu za suzbijanje rodno zasnovanog nasilja i definisanju zakonskih rješenja koja bi umanjila i sankcionisala negativne posljedice ove pojave.

Nakon toga, navedene su ključne stavke domaće pravne regulative koje obuhvataju oblast nasilja, posebno seksualnog, sa objašnjenjem zakonskih novina koje su uvedene ili tek treba da nastupe, a koje su direktna posljedica potpisivanja Istanbulske konvencije.

U posebnom segmentu predstavljene su publikacije koje bolje objašnjavaju pravni okvir za borbu protiv seksualnog nasilja, uključujući i one koje su nastale u sklopu projekata (na primjer publikacija Krivičnopravna zaštita, pravni i socijalni položaj žrtava seksualnog nasilja u BiH, osnovna studija). Smatramo da je izuzetno važno predstaviti ovakve publikacije i rezultate istraživanja, s obzirom na to da one direktno utiču ili se bave zakonodavnim rješenjima BiH, a posebno u pogledu pridržavanja normi Istanbulske konvencije.

Zatim se pristupilo dostupnim analizama i istraživanjima praksi zemalja regiona o postupanju u slučajevima seksualnog nasilja. Posebno su apostrofirane dobre prakse zemalja svijeta i preporuke i standardi koji propisuju tačne korake djelovanja i međuinstitucionalne saradnje u slučajevima sek-

¹ Izraz 'preživjeli' odnosi se na one koji su preživjeli neki oblik seksualnog nasilja.

sualnog nasilja. Ovo podrazumijeva više koraka, od uvođenja standardizovanog postupka prema žrtvama seksualnog nasilja bez obzira na godine, mjesto u kojem se nasilje dogodilo, pol i druge karakteristike, preko obezbjeđenja pravovremene zaštite žrtvi, pa do osiguravanja povjerljivosti podataka u skladu sa zakonima koji regulišu tu oblast. U ovom dijelu istraživanja, posebna pažnja posvećena je servisima koji pružaju pomoć žrtvama nasilja, a mogli bi da postoje i na teritoriji naše države, poput referalnih centara za žrtve seksualnog nasilja ili kriznih centara za žrtve silovanja.

Prethodni podaci sa kojima smo raspolagale, pokazuju da osobe koje su angažovane u relevantnim institucijama navode nedovoljno razvijene profesionalne kapacitete i nesenzibiliranost za rad sa žrtvama, nepovoljan položaj žrtava seksualnog nasilja i silovanja i neodgovarajući multisektorski odgovor u obezbjeđivanju adekvatne podrške žrtvama, zbog čega se i pristupilo ovakvoj analizi.

U skladu s tim, u sljedećem dijelu Publikacije, predstavljeni su rezultati terenskog istraživanja provedenog u BiH, posebno navodeći karakteristike uzorka, te rezultate analize upitnika po stavkama i po temama. Odgovori rukovodilaca/teljica i niže rangiranih radnika/ca koji se svakodnevno na terenu susreću sa ovom problematikom su se, očekivano, razlikovali, te rukovodioci navode bolje rezultate saradnje nego što to čine njihove kolege. Ispitanicima/cama su, između ostalih, postavljana pitanja o postojanju procedura za rad sa žrtvama i o procjeni tretmana žrtava seksualnog nasilja. Rezultati analize prikazani su i grafikonima. U sklopu upitnika ispitane su i potrebe stručnjaka u radu na predmetima seksualnog nasilja, a njihova mišljenja su i uvrštena u ovaj segment rada.

Provođenje istraživanja ima za cilj procjenu potreba za izgradnjom kapaciteta za rad sa žrtvama seksualnog nasilja i definisanje modela specijalizovanih usluga za preživjele koji su u skladu sa potrebama u BiH kontekstu.

Posebno su izdvojeni zaključci istraživanja, zasnovani na desk analizi pravnih normi, upitnika i na terenskom dijelu istraživanja. U sklopu zaključaka, navedene su i preporuke za dalje postupanje i za jačanje institucionalne saradnje u cilju pomoći i zaštite žrtava seksualnog nasilja.

Važno je navesti i da je pojam 'seksualno nasilje' u upitniku korišten kao zajednički naziv za niz krivičnih djela ugrožavanja polnog integriteta. Pored silovanja, kao najtežeg krivičnog djela iz ove oblasti, ovaj pojam podrazumijeva i krivična djela bludne radnje, polna ucjena, obljuba nad nemoćnim licem, polno nasilje nad djetetom, obljuba nad

djetetom mlađim od 15 godina, upoznavanje djece sa pornografijom i druga, koja su u krivičnim zakonima grupisana u posebnu grupu krivičnih djela pod nazivom Krivična djela protiv spolne slobode i morala (Federacija BiH), Krivična djela protiv polnog integriteta (Republika Srpska), i Krivična djela protiv spolne slobode i morala (Brčko distrikt BiH).

Fenomenološki, seksualno nasilje spada u zločine sa najvećim tamnim statistikama. Žrtve rijetko prijavljuju silovanje, seksualno uzmemiravanje i druge seksualne delikte jer se plaše da im javne službe neće vjerovati i da će ostati zauvijek „krive” za nasilje kojem su bile izložene. Pored toga, seksualno nasilje ostavlja teške traume od kojih se žrtve, bez stručne pomoći i podrške društva, teško ili nikad ne oporave. Jačanje institucionalne podrške za brz, senzibilan i efikasan odgovor na seksualne delikte i uspostavljanje specijalizovanih usluga podrške za žrtve silovanja i drugih krivičnih djela seksualnog nasilja, jedan su od načina da se poveća povjerenje žrtava u sistem i institucije i seksualno nasilje umanj i suzbije, čemu treba da doprinesu i rezultati ovog istraživanja.

Metodologija

02

2.1. Cilj i zadatak projektom predviđenog istraživanja

Primarni cilj istraživanja je procjena mogućnosti upravljanja procesom podrške i zaštite žrtava putem procjene kapaciteta, holističkog pristupa i stepena saradnje među nadležnim institucijama za brz odgovor za slučajeve seksualnog nasilja i slučajeve seksualnog nasilja iz prošlosti. Istraživanje je podrazumijevalo inicijalno sumiranje prikupljenih podataka, te provođenje istraživačkog rada na terenu. Zadatak istraživača, u ovom slučaju istraživačica, bio je da mapiraju službe i ustanove na terenu koje su važne u procesu intervencije i pružanja pomoći žrtvama seksualnog nasilja, kao i seksualnog nasilja koje se desilo u prošlosti, uključujući i strukture nadležne za krivično gonjenje. Istovremeno se nastojalo da se obezbijedi pristup referentnom broju profesionalaca/ki i rukovodilaca/teljica koji rade i/ili su zaduženi za organizovanje i upravljanje intervencijom u slučajevima seksualnog nasilja i pribave kvalitetni podaci i stavovi o njihovom radu u predmetnoj oblasti, u skladu sa instrumentarijem istraživanja.

2.2. Istraživačka strategija

U skladu s potrebama koraka iz postupanja u radu sa slučajevima seksualnog nasilja, terensko istraživanje je provedeno u saradnji sa sljedećim institucijama: policijske uprave, domovi zdravlja, organi pravosuđa, centri za besplatnu pravnu pomoć, centri za socijalni rad, te osnovne i srednje škole.

Pripremu metodologije istraživanja, instrumentarija, te provođenje analize nalaza s terena završio je tročlani konsultantski dio istraživačkog tima, dok je za rad na terenu angažovano sedam koleginica iz nevladinog sektora koje rade direktno sa žrtvama i mogu obuhvatiti predviđeni teren istraživanjem. Sva aktivnost se provodila u koordinaciji i pod nadzorom Projektnog odbora.

Priprema za provođenje istraživanja okončala je konsultacijama unutar istraživačkog tima, formiranjem metodologije i istraživačkog instrumentarija zaključno s 15. decembrom 2022, nakon čega otpočinju terenske aktivnosti koje su trajale do 8. marta 2023. godine. Do istog datuma, sve istraživačice s terena podnijele su kratak operativni izvještaj o preduzetim aktivnostima i dostavile popunjene upitnike s terenskih posjeta.

Pri dinamiziranju terenskih aktivnosti, istraživački tim je imao u vidu da praksa pokazuje da za stupanje u kontakt i dobijanje podataka treba predvidjeti sedam do četrnaest dana.

Podaci su u prosjeku dostavljeni za 7 do 10 dana od stupanja u kontakt s ciljanom institucijom, odnosno profesionalcem ili profesionalkom.

2.3. Istraživački metod

Budući da polazi od jasno zacrtanog cilja i ima ambiciju da klasifikuje karakteristike i da ih brojno izrazi, u okviru istraživanja su korištene kvalitativne i kvantitativne metode. Istraživanje se baziralo na prethodno postavljenim dokumentima, realizovanim kvalitativnim istraživanjima, relevantnim smjernicama, što podrazumijeva desk analizu i razmatranje njihovih nalaza.

Potom se pristupilo prikupljanju kvantitativnih i kvalitativnih podataka na terenu, koji imaju za cilj mapiranje kapaciteta institucija nadležnih za rad sa žrtvama seksualnog nasilja, te naglasak na institucijama odgovornim za proces zaštite i postupanja, u skladu s duhom i slovom Istanbulske konvencije, kao i važećih propisa i protokola.

Tim je na ujednačen način prikupio opise i kvantitativne presjeke trenutnog stanja, te relevantne projekcije rada institucija u ovoj oblasti. Kvalitativni podaci su prikupljeni putem desk analize i poluotvorenih pitanja u direktnoj komunikaciji s institucijama.

Korišten je sljedeći istraživački instrumentarij:

- uvodni nastup s najavom fokusa i svrhe istraživanja, te dozvolom za korištenje prikupljenih podataka,
- upitnik za službe i
- lista poluotvorenih pitanja za rukovodioce mapiranih institucija.

2.4. Istraživački pristup

Polazni osnov za desk analizu, pored Istanbulske konvencije², predstavljaju sljedeći dokumenti:

- Osnovna studija - Krivično-pravna zaštita, pravni i socijalni položaj žrtava seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini;
- „Nasilje o kojem se ne govori - Položaj žrtava seksualnog nasilja iz ugla profesionalaca u BiH” (ovaj dokument je rađen da posluži kao neka vrsta instrukcija za pružaoce opštih usluga podrške u radu sa žrtvama i na slučajevima seksualnog nasilja);
- „Smjernice i preporuke za rad sa žrtvama seksualnog nasilja” (namjenjene prvenstveno stručnom osoblju sigurnih kuća) – Poglavlje 2. Pravni i institucionalni okvir za zaštitu žrtava od seksualnog nasilja;
- „Silovanje je zločin - priručnik za žene koje su preživjele seksualno nasilje, za sve one koje/koji im mogu biti podrška, ali i za sve druge žene” (Autonomni ženski centar Beograd);
- „Resursni paket za odgovor pružalaca zdravstvenih usluga u Republici Srpskoj na rodno zasnovano nasilje” (Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske);
- „Opšti protokol za sprečavanje i postupanje u slučajevima seksualnog nasilja” (Gender Centar Republike Srpske);
- „Istraživanja iskustava u radu sigurnih kuća u BiH sa žrtvama seksualnog nasilja” – interni dokument;
- „Obećavajuće prakse uspostavljanja i pružanja specijalizovanih servisa podrške ženama sa iskustvom seksualnog nasilja” - cijeli dokument i skraćena verzija (publikacija WAVE-a - Mreža žena protiv nasilja Evrope).

U skladu s fokusom na kontekstualne i suštinske probleme i izazove identifikovane u ovim dokumentima, izvedena su istraživačka pitanja koja za cilj imaju:

- mapiranje kapacitiranosti relevantnih institucija,
- mapiranje kvaliteta i intenziteta međuinstitucionalne saradnje,

² Tekst Istanbulske konvencije: <https://rm.coe.int/168046246e>.

- identificiranje trendova u profesionalnom usavršavanju,
- mapiranje prepreka odnosno izazova u radu,
- mapiranje oblasti u kojima je potrebno jačati opštu i tehničku kapacitiranost.

Za potrebe primarnog istraživanja kreiran je Upitnik za procjenu kapaciteta za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja kojeg čini 5 blokova pitanja: socio-demografska obilježja ispitanika, stručno usavršavanje u području pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja, krizna intervencija, multisektorska saradnja u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja, razumijevanje i percepcija seksualnog nasilja. Upitnik je uključivao pitanja zatvorenog i otvorenog tipa, te pitanja sa skalom odgovora.³

Intervjui su se provodili sa rukovodiocima službi online ili lično, po prethodnom dogovoru. Od njih je očekivano da daju opštu orijentaciju i osvrt, te po mogućnosti identifikuju izazove i navedu eventualne planove za poboljšanja.

Detaljniji upitnik se slao direktnim izvršiocima u nadležne službe. Ova dva sloja terenskog istraživanja osmatrala su se komplementarno po nalazima, ali i u smislu međusobne podatkovne validacije.

2.5. Opis instrumentarija

2.5.1. Socio-demografska obilježja

Osnovni podaci o ispitanicima prikupljeni su primjenom kratke forme Upitnika o socio-demografskim obilježjima. U upitniku su data pitanja vezana za spol, dob, stručnu spremu, radno mjesto i zanimanje, godine radnog iskustva u struci, te instituciju/organizaciju u kojoj su ispitanici zaposleni. Od ispitanika je također traženo da navedu opštine u kojima djeluju u okviru svoje nadležnosti.

2.5.2. Obuke i kapaciteti

Od ispitanika je traženo da navedu da li su u svom radu imali priliku da se stručno usavršavaju u području pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja, te da li su prisustvovali treninzima ili seminarima koji su doprinijeli unapređenju njihovih kompetencija u ovom području. Od ispitanika koji su naveli da su prisustvovali treninzima ili seminarima s ciljem unapređenja kompetencija za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja, traženo je da navedu naziv i organizatora obuka na kojima su učestvovali. Na skali od 1 - nimalo do 4 - puno, također su procjenjivali koliko su unapređene njihove kompetencije za rad sa žrtvama seksualnog nasilja. Ovaj upitnik uključuje i pitanja u vezi s poznavanjem odredbi Istanbulske konvencije u oblasti zaštite od seksualnog nasilja, te pitanja koja se odnose na prisustvo obukama o standardima Istanbulske konvencije. Ujedno, ispitanici su trebali da navedu da li postoje pisane procedure i obavezujuća uputstva za rad i postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja koji su usvojeni od strane institucije u kojoj rade ili nadležnog ministarstva. Ukoliko procedure za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja postoje, ispitanici su trebali da opišu šta je propisano tim procedurama. U suprotnom, od ispitanika je traženo da procijene da li bi im postojanje procedura i načina postupanja u slučaju seksualnog nasilja olakšalo rad.

³ U okviru pitanja otvorenog tipa ispitanicima je ostavljen prostor da upišu odgovor. U okviru pitanja zatvorenog tipa, ispitanicima su ponuđeni odgovori, a od njih je traženo da odaberu jedan koji se najviše odnosi na njih. Pitanja sa skalom odgovora npr. od 1 do 5 zahtijevaju procjenu ponuđenih čestica na predviđenoj skali, a ispitanicima je objašnjeno značenje brojčanih vrijednosti npr. 1 - uopšte se ne slažem, 5 - u potpunosti se slažem i sl.

2.5.3. Krizna intervencija

Od ispitanika je traženo da navedu koje su njihove obaveze i odgovornosti u radu sa žrtvama seksualnog nasilja, te na koji način u okviru svoje pozicije u instituciji/organizaciji u kojoj rade pružaju podršku žrtvama seksualnog nasilja. Na skali od 1 - odlična saradnja do 5 - nema nikakve saradnje, procjenjivali su u kojoj mjeri su ostvarili saradnju s različitim institucijama u njihovoj lokalnoj zajednici u cilju pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja. Nadalje, upitnik uključuje pitanja vezana za prepreke i probleme s kojima se ispitanici susreću u kontekstu rada sa žrtvama seksualnog nasilja ili na predmetima koji se odnose na ovu oblast. U okviru upitnika se problematiziraju i pitanja o tome koje su institucije/organizacije ključne za pružanje zaštite i podrške žrtvama seksualnog nasilja, te šta bi rad na predmetima seksualnog nasilja učinilo lakšim i efikasnijim. Ispitanici su trebali objasniti i da li bi osnivanje specijalizovanih usluga podrške za žrtve seksualnog nasilja olakšalo njihov rad.

2.5.4. Multisektorska saradnja

Od ispitanika je traženo da navedu da li postoji potpisan protokol/memorandum u njihovoj lokalnoj zajednici o međusektorskoj saradnji u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja, u skladu sa standardima Istanbulske konvencije. Ukoliko pomenuti protokol/memorandum postoji, ispitanici su trebali navesti da li su svi uposlenici u instituciji u kojoj rade upoznati s potpisanim protokolom, da li se sastanci održavaju u redovnim intervalima, te da li se održavaju sastanci u svakom konkretnom slučaju seksualnog nasilja. Od ispitanika je traženo da izraze stav da li smatraju da je potrebno revidirati taj protokol, da li je potrebno usvojiti novi protokol kojim bi se definisali efikasniji mehanizmi saradnje koji bi olakšali rad i postupanje u slučajevima seksualnog nasilja, te koja institucija treba koordinirati ovim radnim tijelom.

2.5.5. Razumijevanje/percepcija seksualnog nasilja

Ispitanicima je ponuđena skala mitova o seksualnom nasilju koja broji 15 čestica. Ispitanici su na skali od 1 - uopšte se ne slažem do 5 - u potpunosti se slažem, procjenjivali u kojoj mjeri se slažu s tvrdnjama koje opisuju različite mitove o seksualnom nasilju npr. „Silovatelji su uglavnom neatraktivni ljudi koji ne mogu da imaju spolni odnos na drugačiji način.“; „Pristojne i moralne osobe ne mogu biti žrtve seksualnog nasilja.“; „Muškarac koji je doživio seksualno nasilje nije toliko traumatiziran tim iskustvom kao žena“.

Ispitanicima je, također, ponuđena i skala s ciljem ispitivanja predrasuda o seksualnom nasilju i žrtvama seksualnog nasilja koja broji 10 čestica. Ispitanici su na skali od 1 - uopšte se ne slažem do 5 - u potpunosti se slažem, procjenjivali u kojoj mjeri se slažu s različitim tvrdnjama npr. „Ponekad osobe ne prijavljuju silovanje jer su svjesne toga da su i same djelomično krive“; „Osobe koje su doživjele seksualno nasilje nisu počinitelju jasno postavile svoje seksualne granice“; „U ‘pravim slučajevima’ seksualnog nasilja postojat će dokaz fizičkog opiranja“.

Za potrebe ovog istraživanja kreiran je i dodatni upitnik za rukovodioce, od kojih je traženo da opišu put žrtve seksualnog nasilja od dolaska u njihovu instituciju i nakon uspostavljanja saradnje s drugim službama. Istovremeno su trebali navesti da li postoji nešto što bi unaprijedili u kapacitiranosti i praksama službe kojom rukovode, te procijeniti adekvatnost tretmana žrtava seksualnog nasilja i procedura kroz koje prolaze. Na skali od 1 - odličan kvalitet i efikasnost do 4 - u potpunosti loš kvalitet i efikasnost, rukovodioci su trebali ocijeniti kvalitet i efikasnost međuinstitucionalne saradnje na konkretnim slučajevima seksualnog nasilja.

2.6. Određivanje uzorka

Istraživanje je provedeno u 84 jedinice lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: u četiri kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine i tri područja Republike Srpske. Četiri kantona uključuju: Kanton Sarajevo, Hercegovačko-neretvanski kanton, Unsko-sanski kanton i Tuzlanski kanton. U Republici Srpskoj, istraživanje je provedeno na područjima Banja Luke, Doboja i Bijeljine.

U BiH ima ukupno 142 opštine, pa se ovaj uzorak može smatrati referentnim za izvođenje opštih zaključaka o kapacitiranosti, ali ipak ne obezbjeđuje kompletnu sliku zbog ograničenih uslova pod kojima se izvodi (vidi: 2.9. Istraživačka ograničenja).

Kako je Istraživačka strategija nalagala, podaci su se prikupljali od policijskih uprava, domova zdravlja, organa pravosuđa, centara za besplatnu pravnu pomoć, centara za socijalni rad, te osnovnih i srednjih škole. Što se tiče srednjih i osnovnih škola, za svaki kanton/područje tretirana je po jedna osnovna i jedna srednja škola.

2.7. Analiza podataka

Analiza prikupljenih podataka i informacija korištena je u ovom istraživanju za opis postojećih kapaciteta kako bi se postavio presjek stanja. Potom se opisni nalazi porede sa zahtjevima Istanbulske konvencije, posebno u svjetlu članova 5⁴, 11⁵ i 15⁶ koji se tiču institucija, postupanja i međuinstitucionalne saradnje, te se time izvodi postupak dijagnostičke analitike. Prikupljanjem podataka, uspostavljaju se trendovi gdje je to moguće. S obzirom na to da je kvalitet prikupljenih podataka to ravnomjerno dozvolio na cijelom uzorku, izvedeni su zaključci i sugerisane preporuke.

2.8. Etička razmatranja

Sagovornike je tim adekvatno obavijestio o svrsi provođenja istraživanja, kako bi mogli dati informisan pristanak za učešće u istom. Istraživački tim je poštovao princip anonimnosti, ukoliko nije drugačije dogovoreno i/ili traženo shodno komunikaciji s osobama koje su učestovale u istraživanju.

4 Član 5. Obaveze država i dužna pažnja: 1. Članice će se suzdržati od učešća u bilo kakvom činu nasilja nad ženama i osigurati da državni organi, zvaničnici, službenici, ustanove i drugi akteri koji nastupaju u ime države postupaju u skladu s ovom obavezom. 2. Članice će preduzeti neophodne zakonodavne odnosno druge mjere da s dužnom pažnjom spriječe, istraže, kazne i osiguraju reparaciju za djela nasilja obuhvaćena ovom Konvencijom, koja učine akteri koji ne istupaju u ime države.

5 Član 11. Prikupljanje podataka i istraživanje: 1. U svrhu primjene ove Konvencije, članice će preduzimati sljedeće: a. prikupljati relevantne statističke podatke u redovnim vremenskim razmacima o slučajevima svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom; b. podržavati istraživanja na terenu svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom radi proučavanja osnovnih uzroka i posljedica, učestalosti i stope osuda, kao i efikasnosti mjera koje se preduzimaju u primjeni ove Konvencije. 2. Članice će nastojati provoditi ankete među stanovništvom u redovnim vremenskim razmacima radi procjene prevalencije i trendova svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom. 3. Članice će grupi eksperata, koja se pominje u članu 66. ove Konvencije, dati prikupljene podatke u skladu s ovim članom kako bi se stimulirala međunarodna saradnja i omogućilo međunarodno upoređivanje (benchmarking). 4. Članice će osigurati da prikupljeni podaci u skladu s ovim članom budu dostupni javnosti.

6 Član 15 Obuka stručnjaka: 1. Članice će osigurati odnosno ojačati odgovarajuće obuke za nadležne stručnjake koji se bave žrtvama, odnosno učiniocima svih djela nasilja obuhvaćenih Konvencijom, o sprečavanju i otkrivanju takvog nasilja, jednakosti između žena i muškaraca, potrebama i pravima žrtava, kao i o sprečavanju sekundarne viktimizacije. 2. Članice će osigurati da obuke iz stava 1. uključe obuku o koordiniranoj saradnji više organa radi sveobuhvatnog i odgovarajućeg upućivanja u slučajevima nasilja obuhvaćenog Konvencijom.

Intervjui i ankete su provođene na način da se izbjegne bilo kakva mogućnost kompromitacije procesa, da se omogući prikupljanje validnih i iskoristivih podataka i informacija, te da se učesnici u procesu kasnije informišu o samim nalazima, kako bi bili obaviješteni o nalazima važnim za njihov dalji rad, ali imali i bolju sliku o tome u čemu su učestvovali. Pri prikupljanju i obradi podataka vodilo se računa o povjerljivosti nalaza i anonimnosti izvora.

2.9. Istraživačka ograničenja

Istraživanje usljed ograničenih resursa nije obuhvatilo sve jedinice lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini. Terenske aktivnosti su se, također, počele provoditi sedmicu uoči početka sezone vjerskih praznika, koji u nekim dijelovima zemlje počinju krajem decembra 2022. i završavaju krajem januara naredne godine.

Praksa pokazuje da komunikaciju sa institucijama treba otpočeti sedam do četrnaest dana ranije, kako bi se osigurala mogućnost adekvatnog učešća i doprinosa istraživanju. Istovremeno se uzima u obzir činjenica da se zaključne radnje na istraživanju trebaju završiti sredinom aprila 2023. godine.

Desk analiza

03

Desk analiza predstavlja jednu od metoda empirijskog istraživanja društvenih pojava, da bi se podaci prethodnih istraživanja, kao i sadašnjeg, sumirali i klasifikovali. Ona podrazumijeva analizu statističkih podataka, slučaja i sadržaja. U slučaju ovog istraživanja, prvo smo sagledali prethodna teorijska uporišta – pravne okvire, da bismo uspješno analizirali date odgovore, i statistički i sadržajno. Posebna pažnja posvećena je Istanbulskoj konvenciji.

Analiza prethodnih istraživanja bila je neophodna da bi se ustanovilo tretiranje i pravna formulacija djela seksualnog nasilja, kao i pristup istraživanju institucionalnog odgovora na sve preporuke u Bosni i Hercegovini.

Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama i nasilju u porodici (dalje u tekstu: Istanbulska konvencija) usvojena je 2011. godine, da bi stupila na snagu tri godine kasnije. Istanbulska konvencija je opšteprihvaćena kao pravni instrument koji ima najširu primjenu s ciljem sprečavanja i suzbijanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici kao oblika kršenja ljudskih prava.

Dobro struktuisane specijalizovane usluge podrške za žrtve seksualnog nasilja u svojoj prirodi su nužno konzistentne, jasne i harmonizovane. Za postizanje potrebnog nivoa kvaliteta usluga i mjera, važno je podsjetiti se na četiri ‘stuba’ Konvencije: **prevencija, zaštita, procesuiranje i integrisane politike** (WAVE⁷, 2021).

3.1. Pravni okvir

a) Međunarodne obaveze BiH i međunarodni pravni okvir, s naglaskom na obaveze preuzete Istanbulskom konvencijom

Bosna i Hercegovina je članica Ujedinjenih nacija (UN) od 1992. godine i Vijeća Evrope (VE) od 2002. godine, te potpisnica međunarodnih ugovora usvojenih na nivou ovih organizacija kako bi postavila minimalne standarde priznavanja, poštovanja i zaštite ljudskih prava.

Pored međunarodnih pravnih dokumenata koji čine sastavni dio Ustava BiH – Anex I Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini⁸, BiH je pristupila i drugim međunarodnim i regionalnim ugovorima, čime je uspostavljena obaveza usklađivanja pravnog okvira sa standardima sadržanim u ovim dokumentima, ali i obaveza da se stvore uslovi da se u ovim pravima može nesmetano uživati. Bosna i Hercegovina je od decembra 2022. godine i kandidatkinja za članstvo u Evropskoj uniji (EU) i u procesu pridruživanja je preduzela određene mjere i aktivnosti, te ima obavezu ostvariti rezultate u transpoziciji zakonodavstva s propisima Evropske unije. U ovoj, kao i u drugim oblastima, dokumenti usvojeni na nivou Ujedinjenih nacija, Vijeća Evrope i

7 WAVE – Women Against Violence Europe - Feminist Network Promoting Human Rights of Women and Children: ŽENE PROTIV NASILJA U EVROPI – Feministička mreža koja promovise ljudska prava žena i djece.

8 Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948); Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata (1949) i njihovi dopunski protokoli I-II (1977); Konvencija o statusu izbjeglica (1951) i Protokol (1966); Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957); Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva (1961); Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (1965); Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i opcionim protokolima (1966 i 1989); Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966); Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979); Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (1984); Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (1987); Konvencija o pravima djeteta (1989); Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica (1990); Evropska povelja za regionalne i manjinske jezike (1992); Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994).

Evropske unije mogu se podijeliti na:

- pravne dokumente, koji imaju obavezujuću pravnu snagu i djelovanje i koji predviđaju mehanizme putem kojih se omogućava sankcionisanje u slučaju postupanja u suprotnosti s njihovim odredbama, i
- političke međunarodne dokumente, deklaracije, preporuke i rezolucije, koji nisu pravno obavezujući.

Ujedinjene nacije dale su izuzetno veliki doprinos naporima da se postigne ravnopravnost polova. U početku svog djelovanja, usvojile su niz dokumenata kojima je ženama priznato pravo na uživanje prava u oblastima u kojima su bile posebno ugrožene. Ubrzo se, međutim, pokazalo da je potrebno intervenirati i u ostalim oblastima života, kako javnog tako i privatnog, i donijeti posebne pravne dokumente kojima će se zabraniti diskriminacija žena. Najznačajniji dokument usvojen u tom pravcu, koji je pravno obavezujući za zemlje koje su ga ratifikovale, je Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine. U oblasti priznavanja prava na život bez nasilja, tu su i Deklaracija o eliminisanju nasilja prema ženama iz 1993. godine i Pekinška deklaracija sa platformom za akciju iz 1995. godine, kao pravno neobavezujući dokumenti, koji su svojim sadržajem i uticajem u oblasti nasilja prema ženama odigrali značajnu ulogu kao vodič za izradu regionalnih i nacionalnih zakona i politika. Od izuzetnog značaja su i smjernice Svjetske zdravstvene organizacije, kao posebne organizacije Ujedinjenih nacija, koja koordiniše i usmjerava javno zdravstvo, između ostalog, i u ovoj oblasti.

Konvencija Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)⁹ – Konvencija pruža pravno obavezujući okvir za državne mjere za ukidanje diskriminacije žena u svim sferama života: političkoj, ekonomskoj, socijalnoj, kulturnoj, društvenoj, i sl. Sve države koje su ratifikovale CEDAW Konvenciju dužne su sprovoditi njene odredbe. CEDAW konvencija stupila je na snagu 3. septembra 1981. godine kao ugovor sa obavezujućim pravnim dejstvom za države potpisnice, što se osigurava nadzorom nad sprovođenjem njenih odredbi putem Komiteta za ukidanje diskriminacije žena, koji je osnovan u skladu s članom 17. Konvencije. Članom 18. se od država članica zahtijeva da podnose periodične izvještaje o mjerama usvojenim radi efikasne primjene odredbi Konvencije.

Iako je CEDAW konvencija pravno obavezujući akt, sve do usvajanja Fakultativnog protokola 1999. godine, koji je stupio na snagu 2000. godine, nije postojala mogućnost podnošenja pritužbi i traženja zaštite pred Komitetom u slučaju povrede njome garantovanih prava. Preporuke kojima se okončavaju ovi predmeti u slučaju prihvatanja pritužbe mogu se, osim obeštećenja žene čija su prava povrijeđena, smatrati snažnom političkom mjerom koja bi ubuduće mogla doprinijeti bržem ukidanju diskriminacije žena. U CEDAW konvenciji nema izričitom pomena nasilja nad ženama. Razlog za ovaj propust je što u vrijeme kada je tekst CEDAW bio u fazi izrade, rodno zasnovano nasilje (RZN), posebno nasilje počinjeno u porodici, još nije bilo smatrano pitanjem ljudskih prava. CEDAW odbor je premostio taj jaz 1992. godine, kada je usvojio Opštu preporuku broj 19. o nasilju nad ženama. Preporukom se nasilje nad ženama definiše kao oblik diskriminacije, kao nasilje koje je usmjereno prema ženi zato što je žena, ili nasilje koje u većoj mjeri utiče na žene nego na muškarce, a uključuje djela koja nanose fizički ili mentalni bol i patnju, prijetnje takvim djelima, prinudu i druge vidove ograničena slobode (tačka 6). CEDAW odbor je 1994. godine usvojio dva važna dokumenta - standarda za energičniji odgovor zdravstvenog sistema na rodno zasnovano nasilje. Prvi je Opšta preporuka broj 24. o ženama i zdravlju, čime su precizirane obaveze država da prekinu s diskriminacijom žena u području zdravstvene zaštite i da osiguraju da žene imaju jednak pristup uslugama zdravstvene zaštite. Drugi dokument je Preporuka broj 25. koja takođe pokriva ulogu zdravstvenog

9 CEDAW – Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women.

sektora u odgovoru na RZN. Obje opšte preporuke preciziraju obaveze država članica CEDAW-a da eliminišu RZN, uključujući i eliminaciju putem energičnijeg odgovora zdravstvenog sistema.

Deklaracija o ukidanju nasilja nad ženama (DEVAW)¹⁰ – Ova deklaracija Ujedinjenih nacija već u samom nazivu navodi da je nasilje usmjereno prema ženama. Prema definiciji iz člana 1. Deklaracije koju su Ujedinjene nacije usvojile 1993. godine, nasilje nad ženama se opisuje kao bilo koji akt rodno zasnovanog nasilja koje za rezultat ima ili će vjerovatno imati fizičko, seksualno ili psihičko ugrožavanje ili patnju žene, uključujući prijetnje takvim djelima, ograničenje ili samovoljno lišavanje slobode žena, bez obzira da li proizilazi iz javnog ili privatnog života.

Pekińska deklaracija i Platforma za akciju rezultat je rada Četvrte svjetske konferencije o ženama, koja je održana u septembru 1995. godine. Ovo je prva globalna konferencija žena koja je posvetila pažnju nasilju nad ženama, ujedno i prva nakon usvajanja Deklaracije o ukidanju nasilja nad ženama. Oblast nasilja nad ženama izdvojena je među dvanaest oblasti označenih kao one koje zahtijevaju posebnu pažnju kada su u pitanju ženska ljudska prava. Ova deklaracija pod nasiljem nad ženama podrazumijeva svaki akt nasilja zasnovan na polnim razlikama, koji dovodi ili će vjerovatno dovesti do psihičkog, fizičkog ili polnog ugrožavanja ili patnje žena, uključujući i prijetnje takvim aktima, prisilu ili samovoljno oduzimanje slobode, bilo da se to dešava u javnom ili privatnom životu. Shodno tome, u članu 113. navodi se da nasilje nad ženama obuhvata, ali se ne ograničava, na fizičko, seksualno i psihološko nasilje do kog dolazi u porodici, uključujući tuču, seksualno zlostavljanje ženske djece u domaćinstvu, nasilje u vezi s mirazom, bračno silovanje, obrezivanje ženskih genitalija i druge tradicionalne postupke koji škode ženama, nasilje van bračne zajednice i nasilje u vezi s eksploatacijom (tačka a); fizičko, seksualno i psihološko nasilje do kog dolazi u široj zajednici, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje i zastrašivanje na poslu, u obrazovnim institucijama i na drugim mjestima, trgovanje ženama i prisiljivanje na prostituciju (tačka b); i fizičko, seksualno i psihološko nasilje koje država sprovodi ili prećutno odobrava, bilo gdje da se dešava (tačka c). Značaj Pekińske deklaracije i Platforme za akciju je u tome što su to politički dokumenti koji osim deklarativnog uvažavanja i, između ostalog, priznavanja prava i na život bez nasilja, postavljaju ciljeve i koncipiraju aktivnosti kojima će se ti ciljevi dostići. Istovremeno, Pekińska deklaracija određuje i širok krug subjekata odgovornih za sprovođenje različitih aktivnosti: vlade, lokalni organi uprave, nevladine organizacije, obrazovne institucije, javni i privatni sektor, posebno preduzeća, mediji, poslodavci, sindikati, omladinske organizacije, ali i generalni sekretar Ujedinjenih nacija, međunarodne organizacije, regionalne organizacije, istraživačke ustanove. Ovaj pristup ukazuje na potrebu multisektorskog pristupa rješavanju problema nasilja nad ženama.

UN Rezolucija 1325 – Savjet bezbjednosti ujedinjenih nacija je 31.10.2000. godine usvojio rezoluciju 1325 – Žene, mir, sigurnost. Ovo je prva rezolucija Savjeta bezbjednosti koja se konkretno bavi učešćem žena i djece u ratu. Rezolucija, između ostalog, ukazuje i na posebne potrebe žena i djevojčica u toku ratnih sukoba, potrebu zaštite žena i djevojčica u uslovima oružanog sukoba, te sprečavanje i kažnjavanje seksualnog i svakog drugog nasilja nad ženama. Donošenje Rezolucije 1325 je naročito značajno kada se zna da je u posljednjim decenijama priroda rata izmijenjena, te da su sve češće civilne žrtve. Zlostavljanje i silovanje žena i djevojčica širom svijeta, postalo je važno oružje rata i jedan od načina mučenja. Opasnost od različitih zaraznih bolesti, prije svega od HIV-AIDS-a jedan je od velikih problema država u konfliktu, jer žene i djevojčice nerijetko bivaju silovane kako bi im se prenijele zarazne bolesti.

Zaključci 57. sjednice Komisije za status žena (Commission on the Status of Women - CSW) – Komisija za status žena je na 57. sjednici, održanoj 2013. godine, usvojila zaključke o „ukidanju i

¹⁰ Declaration of the Elimination of Violence against Women.

sprečavanju svih oblika nasilja nad ženama i djevojčicama“ i pozvala vlade da se, između ostalog, pozabave posljedicama nasilja nad ženama i djevojčicama po njihovo fizičko, mentalno i seksualno i reproduktivno zdravlje kroz pružanje dostupnih usluga zdravstvene zaštite. Ove usluge moraju biti senzibilne za traumu i uključivati pristupačne, sigurne, djelotvorne i kvalitetne lijekove, podršku prve linije, liječenje povreda i psihosocijalnu podršku, te podršku za mentalno zdravlje, hitnu kontracepciju, siguran prekid trudnoće ako je dopušten zakonom, postekspozicijsku profilaksu za HIV infekcije, dijagnostikovanje i liječenje polno prenosivih infekcija, kao i forenzička ispitivanja od strane kvalifikovanih stručnjaka. Nadalje, medicinski stručnjaci moraju biti osposobljeni za efektivno prepoznavanje i liječenje žena izloženih nasilju.

Smjernice Svjetske zdravstvene organizacije (SZO) za zdravstvene radnike – SZO je upravljački i koordinacioni autoritet za zdravlje u sistemu UN-a. To je vodeća organizacija za pitanja opšteg zdravlja, oblikovanje istraživanja u zdravstvu, postavljanje normi i standarda. U 2013. godini, SZO je objavila paket empirijskih smjernica u svrhu boljeg odgovora zdravstva na nasilje intimnog partnera i seksualno nasilje, pod nazivom „Odgovor na nasilje intimnog partnera i seksualno nasilje nad ženama. Kliničke i političke smjernice SZO.“ Ovaj dokument pružaocima zdravstvenih usluga daje smjernice za reagovanje na nasilje nad ženama. Navedeni dokument istovremeno se bavi kreatorima politika, podsticanjem bolje koordinacije i finansiranje usluga, te veću pažnju posvećuje reagovanju na nasilje nad ženama u okviru programa usavršavanja pružalaca zdravstvenih usluga.

Smjernice pokrivaju sljedeće oblasti:

- prepoznavanje i kliničko saniranje posljedica nasilja intimnog partnera,
- kliničko saniranje posljedica seksualnog zlostavljanja,
- obuka na temu: nasilje intimnog partnera i seksualno zlostavljanje žena,
- politike i programski pristupi u pružanju usluga,
- obavezno izvještavanje o nasilju intimnog partnera.

Smjernice SZO pružaju standarde koji mogu poslužiti kao osnova za regionalne smjernice, te integraciju tih pitanja u edukaciju pružalaca zdravstvenih usluga.

Vijeće Evrope - Pored dokumenata usvojenih na nivou Ujedinjenih nacija, rodno zasnovanim nasiljem nad ženama bave se i dokumenti usvojeni na regionalnom nivou. Vijeće Evrope usvojilo je niz dokumenata koji se posebno odnose na nasilje nad ženama. Sve donedavno je najznačajniji dokument usvojen na ovom nivou, zbog svoje sveobuhvatnosti i multidisciplinarnog pristupa rješavanju problema nasilja prema ženama, bila preporuka (2002) Komiteta ministara Vijeća Evrope. Naime, do aprila 2011. godine, na nivou Vijeća Evrope nije postojao ni jedan pravno obavezujući dokument u oblasti rodno zasnovanog nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Zalaganjem nevladinih organizacija i Evropskog ženskog lobija, koje su uporno ukazivale na neophodnosti usvajanja takvog dokumenta, konačno je nakon višegodišnjeg procesa usklađivanja teksta, 7. aprila 2011. godine, Komitet ministara Vijeća Evrope usvojio Konvenciju o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) - Istanbulsku konvenciju je Bosna i Hercegovina ratifikovala 2013. godine. Ta konvencija je komplementarna sa Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS br. 5, 1950) i njenih protokola, Evropskom socijalnom poveljom (ETS br. 35, 1961, revidirano 1996, ETS br. 163), Konvencijom Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (ETS br. 197, 2005) i Konvencijom Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (ETS br. 201, 2007).

Ova konvencija je donesena pozivajući se i na sljedeće preporuke Vijeća ministara državama članicama Vijeća Evrope: Preporuku Rec(2002)5 o zaštiti žena od nasilja, Preporuku CM/Rec(2007)17 o standardima i mehanizmima rodne ravnopravnosti, Preporuku CM/Rec(2010)10 o ulogama žena i muškaraca u prevenciji i razrješanju konflikta i izgradnji mira.

Pri usvajanju Konvencije, imao se u vidu i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Konvencija Ujedinjenih naroda o eliminiranju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW, 1979) i Opcioni protokol Konvencije (1999), kao i Opća preporuka br. 19 Komiteta za eliminiranje svih oblika diskriminacije žena (Komiteta CEDAW) o nasilju nad ženama, Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta (1989) i Opcioni protokoli Konvencije (2000) i Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima lica s invaliditetom (2006), Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda (2002), osnovni principi međunarodnog humanitarnog prava, a posebno Ženevska konvenciju (IV) koja se odnosi na zaštitu civila u vrijeme rata (1949) i dodatni protokoli I. i II. (1977) navedene konvencije.

Članom 12, Istanbulska konvencija definiše Opšte obaveze za pristupajuće zemlje. Prije svega, obavezuje ih da (1) preduzmu neophodne mjere za promovisanje promjena u društvenim i kulturnim obrascima ponašanja žena i muškaraca kako bi se iskorjenile predrasude, običaji, tradicije i sve druge prakse koje su zasnovane na ideji inferiornosti žena ili na stereotipnim ulogama žena i muškaraca; članice se potom obavezuju da će (2) preduzeti sve neophodne zakonodavne i druge mjere za prevenciju svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom od svakog fizičkog odnosno pravnog lica. Što se tiče preduzimanja mjera, definisano je da sve mjere preduzete u skladu sa ovim poglavljem (3) obuhvataju i odgovaraju na specifične potrebe osoba ugroženih određenim okolnostima, a u njihovom središtu se nalaze ljudska prava svih žrtava; članice su u obavezi (4) da preduzmu sve neophodne mjere za podsticanje svih članova društva, posebno muškaraca i dječaka, da aktivno doprinesu sprečavanju svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom; (5) članice imaju za obavezu obezbijediti da se kultura, običaji, religija, tradicija odnosno takozvana 'časť' ne smatraju opravdanjem za bilo koje djelo nasilja obuhvaćeno Konvencijom; te, (6) preuzimaju obavezu da usvoje i primijene mjere neophodne za promovisanje programa i aktivnosti za osnaživanje žena.

Istanbulska konvencija zahtijeva **analizu stope osuda, kao jednog od indikatora efikasnosti pravosudnog sistema**. Član 11 Konvencije, stav 1, tačka b. reguliše da „države članice trebaju podržati istraživanja u oblasti svih oblika nasilja koji su regulisani Konvencijom, kako bi proučili korijene uzroka i posljedica, učestalost i stope osuda, kao i efektivnost mjera koje se preduzimaju da bi se primjenila Konvencija”. Važnost analiziranja stope osuda za sve oblike nasilja koji bi trebali biti inkriminirani u skladu sa Konvencijom (uključujući seksualno nasilje) je naglašena u svim GREVIO¹¹ izvještajima koji su do sada objavljeni. Potrebno je takođe naglasiti da izvještaji GREVIO grupe jasno ukazuju da primjena definicija krivičnih djela seksualnog nasilja koja su zasnovana na nepostojanju pristanka (kako je regulisano Konvencijom¹²) ostaje izazov u sudskoj praksi mnogih zemalja koje su usvojile takve definicije (WAVE, 2021).

Istanbulaska konvencija u članu 25. ističe da države trebaju pružiti adekvatnu podršku žrtvama seksualnog nasilja i osigurati da servisi namijenjeni toj podršci moraju biti uspostavljeni i lako dos-

11 GREVIO (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence) je nezavisno ekspertsko tijelo odgovorno za praćenje implementacije Istanbulske konvencije Vijeća Evrope. Zadatak ovog tijela je da sačinjava i objavljuje izvještaje kojima se ocjenjuju promjene u zakonodavstvu država članica koje su urađene u skladu sa preporukama konvencije. U njemu je od 10 do 15 članova ili članica, a uvažavaju se polne, geografske i druge karakteristike. Članice i članovi moraju da dolaze iz zemalja potpisnica Istanbulske konvencije.

12 Istanbulska konvencija, izričito zahtijeva da države izmijene definiciju krivičnog djela silovanje tako da bude kažnjiv svaki čin seksualne penetracije, bez obzira na oblik i prirodu tog čina, učinjen nad licem koje nije dalo svoj pristanak.

tupni žrtvama. Pri tome, ovaj član pominje dva tipa specijalizovanih usluga koje članice Konvencije trebaju uspostaviti kako bi ponudile bolju podršku žrtvama seksualnog nasilja: krizne centre za žrtve silovanja i referalne centre za žrtve seksualnog nasilja.

Kao što je istaknuto u izvršnom sažetku Mapiranja servisa za žrtve seksualnog nasilja u regiji Zapadnog Balkana i Turske iz 2019.¹³, jedan od ključnih regionalnih izazova koji je identifikovan kroz ukupan period realizacije programa, jeste ozbiljan nedostatak servisa za žrtve seksualnog nasilja u regiji.

Potrebno je naglasiti da, prema Izvještaju sa obrazloženjima Konvencije, države članice nisu u obavezni da uspostave i krizne centre za žrtve silovanja i referalne centre za žrtve seksualnog nasilja. Preporučeno je da jedan od ova dva centra bude dostupan na svakih 200.000 stanovnika/ca i da ih njihova geografska rasprostranjenost treba učiniti dostupnim i žrtvama u ruralnim područjima na isti način kao i u gradovima (WAVE, 2021).

Ratificirajući Istanbulsku konvenciju, Bosna i Hercegovina se obavezala da uskladi svoj zakonski okvir sa odredbama Istanbulske Konvencije, konkretno članom 36. - Seksualno nasilje, uključujući silovanje.

1. Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mjere i obezbijede da sljedeći vidovi namjernog ponašanja budu inkriminirani:

a) vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode na tijelu drugog lica bez njenog, odnosno njegovog pristanka, korištenjem bilo kog dijela tijela, odnosno predmeta;

b) druge seksualne radnje sa licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka;

c) navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji sa trećim licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka.

2. Pristanak mora da bude dobrovoljan i nastao kao ishod slobodne volje lica procijenjene u kontekstu datih okolnosti.

3. Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mjere i obezbijede da se odredbe iz stava 1. ovog člana, također primjenjuju na djela počinjena nad bivšim, odnosno sadašnjim suprugama ili partnerkama u skladu sa domaćim propisima.

b) Domaći zakonodavni okvir relevantan za provedbu Istanbulske konvencije

Seksualno nasilje kao krivično djelo propisano je na tri zakonodavna nivoa u Bosni i Hercegovini: Krivičnim zakonom Federacije BiH, Krivičnim zakonikom Republike Srpske i Krivičnim zakonom Brčko distrikta BiH. Krivično otkrivanje, krivično gonjenje i procesuiranje provode entitetska i kantonalne policijske agencije i policija Brčko distrikta, odnosno okružna, kantonalna i tužilaštvo Brčko distrikta i osnovni, opštinski, kantonalni i okružni sudovi u Brčko distriktu.

Pored navedenih zakona, za postupke u slučajevima seksualnog nasilja relevantni su i Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima Brčko distrikta BiH, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH, Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS, Zakon o zaštiti svjedoka pod pri-

¹³ https://sosnk.org/wp-content/uploads/2019/10/WAVE_SVReport190927_web.pdf.

jetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, te Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Brčko distrikta BiH.

Kao posebno važne novine kada je riječ o seksualnom nasilju (i uopšte nasilju u porodici) izdvaja se novina uvođenja lica od povjerenja u Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS. Važnu novinu predstavlja i uvođenje hitnih mjera u Krivični zakonik RS.

3.1.1. Publikacije koje bolje objašnjavaju pravni okvir

Publikacija **Krivično-pravna zaštita, pravni i socijalni položaj žrtava seksualnog nasilja u BiH, Osnovna studija**¹⁴ dala je značajan doprinos u rasvjetljavanju položaja žrtava seksualnih zločina u BH društvu, uzimajući u obzir različite parametre društvenih akcija i politika koje država može da primijeni u zaštiti i prevenciji ove vrste nasilja koje, prema zvaničnim statistikama, nesrazmjerno pogađa žene i djevojčice. Analizom usklađenosti zakonskog okvira za krivično procesuiranje, zaštitu i podršku u oblasti seksualnog nasilja u BiH sa standardima Istanbulske konvencije, autorice su tražile odgovor na pitanje u kojoj mjeri su u nacionalnom zakonodavstvu¹⁵ sadržani standardi Istanbulske konvencije i u kojoj mjeri nacionalno zakonodavstvo odstupa od zahtjeva Istanbulske konvencije u smislu normiranja ključnih elemenata. Zaključak analize je da u BiH i entitetima postoje formalne pretpostavke za prijavljivanje djela nasilja nad ženama, sprovođenje hitnih i zaštitnih mjera za žrtve nasilja, sprovođenje djelotvornih istraga i gonjenja, pa i jednim dijelom zaštita svjedoka i pružanje pravne pomoći žrtvama, ali i ukazuje na zapažanje da krivično zakonodavstvo, iako najvećim dijelom sveobuhvatno, zbog svoje opšte rodne neutralnosti, kao i sveukupne društvene percepcije i poimanja rodних uloga, izostavlja određena djela koja nesrazmjerno, a možda i isključivo, imaju za žrtve žene.

Ovdje se prvenstveno misli na djelo kao što je silovanje u braku, prinudni brak, te genitalno sakaćenje. Konstatuje se da je do danas samo Krivični zakonik Republike Srpske (2017. i 2021. godina), u ovom smislu, usklađivan sa odredbama Istanbulske konvencije (Član 13). Kada su u pitanju ostali nivoi vlasti u BiH, još nisu pokrenute procedure niti je izvršeno usklađivanje krivičnih zakonskih propisa.

Prema izvještaju iz 2022. godine „Nasilje o kojem niko ne govori“, grupe autorica profesionalno angažovanih u ovoj oblasti¹⁶, žrtve seksualnog nasilja nakon prijave, a u toku krivičnog postupka imaju niz prava koja su propisana međunarodnim konvencijama¹⁷ i protokolima, a većina ih je ugrađena u naše zakonodavstvo. Neka od najvažnijih ovih prava počivaju na:

1. Informaciji o ulozi svjedoka, važnosti svjedočenja, načina svjedočenja tokom istražnog i sudskog postupka;
2. Informacijama o dostupnosti mjera zaštite;

14 Publikacija Krivično-pravna zaštita, pravni i socijalni položaj žrtava seksualnog nasilja u BiH, Osnovna studija nastala 2021. godine kao dio aktivnosti u projektu Prekinimo ćutanje – Unapređenje odgovora na seksualno nasilje prema ženama. Projekat su zajednički dizajnirale i provele Fondacija „Lara“ iz Bijeljine i Fondacija lokalne demokratije iz Sarajeva. Podržan je od Ureda UN Women u BiH, a finansirala ga je Vlada Švedske.

15 Analizom su obuhvaćeni ključni zakoni kojim se u Bosni i Hercegovini uređuje ova oblast: krivični zakoni (BiH, Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH), zakoni o krivičnom postupku, zakoni o zaštiti od nasilja u porodici, Zakon o ravnopravnosti polova u BiH, zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom ili ugroženih svjedoka, zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, zakoni kojim se uređuje oblast besplatne pravne pomoći (FBiH, kantona u FBiH, Republike Srpske, Brčko distrikta BiH).

16 Autorke: Aida M. Cipurković, Amela Bašić Tomić, Gordana Vidović, Olga-Lola Ninković.

17 Najvažnijim se smatraju Deklaracija Ujedinjenih nacija o temeljnim pravima žrtava krivičnih djela i zloupotrebe moći koja je usvojena 1985. godine i Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih nacija iz 1989. godine.

3. Informaciji o psihološkoj podršci tokom krivičnog postupka i pravu da se pred sudom svjedoči iz posebne prostorije uz pomoć tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka;
4. Informacijama o dostupnosti zdravstvenih, socijalnih, psiholoških i drugih službi, naknadi troškova, kao i pravu na besplatnu pravnu pomoć;
5. Informacijama o mehanizmima za preispitivanje odluka;
6. Informacijama o toku postupka, uključujući hapšenje, pritvor i nadzor optuženih;
7. Informaciji o naknadi štete;
8. Informacijama o napretku predmeta, vremenskom rasporedu postupka, odlukama, statusu optuženog;
9. Pravu na informacije koje se odnose na zaštitu dostojanstva i privatnosti. Ovo pravo uključuje zabranu ispitivanja o ranijem seksualnom životu.

Krivično procesnim zakonima nije precizno uređeno da sud i tužilaštva poučavaju žrtve o njihovoj ulozi u postupku, službama koje žrtve imaju na raspolaganju za pomoć (vladine i nevladine), pravu na pravnu pomoć, pravu da traže obeštećenje, o mjerama zaštite za žrtvu i njenu porodicu i slično. U istom izvještaju, izvršena je i analiza usklađenosti zakonodavnog okvira u BiH sa Istanbulskom konvencijom, te je preporučeno sljedeće:

Uskladiti zakonodavstvo BiH u pogledu definicije krivičnog djela Silovanje, tako da osnovni kriterij bude da li je lice dalo slobodni pristanak, a ne da li je pružan otpor, odnosno upotrebljena prijetnja ili sila. U tom smislu neophodno je izvršiti korekcije utemeljene na rodno zasnovan način u smislu potencijalnih oštećenih, što bi predstavljalo osnov za procesuiranje i djela nasilja nad ženama, ukoliko nadležni organi pokrenu krivične postupke. Pravo na jednak pristup pravdi je jedno od osnovnih ljudskih prava koje je zastupljeno u međunarodnim i domaćim pravnim načelima u Bosni i Hercegovini. Pravo na pristup pravdi je složeno pravo, jer se njegovim ostvarivanjem ne zadovoljava samo jedno pravo, već je i instrument za ostvarivanje drugih prava;

- a. jasno definisati pristanak na polni odnos i odsustvo istog;
- b. što preciznije definisati pojmove konkretnih oblika radnji seksualne prirode koje se mogu izvršiti nad drugom osobom bez njenog slobodnog pristanka;
- c. ispitati opravdanost terminološkog razlikovanja krivičnog djela silovanja i drugih krivičnih djela seksualnog uznemiravanja bez pristanka žrtve;
- d. uskladiti krivičnopravnu regulaciju krivičnog djela silovanja s članom 36. Istanbulske konvencije;
- e. eksplicitno definisati odgovornosti bračnih i vanbračnih partnera i članova porodice za seksualno nasilje;
- f. definisati i proširiti postojeću regulaciju krivičnih djela seksualnog nasilja bez pristanka, tako da uključe, između ostalog, i ona djela koja ne podrazumijevaju podređeni ili zavisni odnos žrtve prema počinitelju;
- g. adekvatno regulisati krivično djelo seksualnog uznemiravanja, uzimajući u obzir i ona djela koja ne podrazumijevaju podređeni ili zavisni odnos žrtve prema počinitelju i posebnu pažnju obratiti na zaštitu maloljetnih žrtava seksualnog nasilja prilikom regulisanja i sankcioniranja ovih krivičnih djela, s fokusom na pitanja zastare i prijavljivanja nakon što osoba stekne godine i uslove da krivično djelo prijavi. U tom pogledu, potrebno je izvršiti usklađivanje krivičnih zakona FBiH i Brčko distrikta sa rješenjima koja već poznaje Krivični zakonik RS (Nasilje o kojem se ne govori, 2022).

Kao koristan izvor informacija, kako za žrtve tako i za ljude koji im žele pomoći, služe i priručnici poput onog pod naslovom „Silovanje je zločin“, koji je od 2002. do danas doživio tri izdanja. Taj priručnik sadrži uvodne informacije o tome šta determiniše seksualno nasilje, kako postupiti poslije napada, kako tražiti medicinsku i pravnu pomoć, te kako i zašto prijaviti slučaj ove vrste nasilja.

3.2. Praksa, postupanje i preporuke u regionu

Najnoviji nalazi o rasprostranjenosti nasilja prema ženama u regiji Zapadnog Balkana (uključujući Albaniju, Crnu Goru, Sjevernu Makedoniju, Srbiju, Bosnu i Hercegovinu i Kosovo) prikupljeni su kroz istraživanje o dobrobiti i blagostanju žena provedenom od Organizacije za bezbjednost i saradnju u Evropi (OSCE) tokom 2018. i objavljenom u 2019. godini¹⁸. Istraživanje je bilo usmjereno na nasilje kojem su izložene žene, uticaj koji nasilje ima na žene i djevojčice, uključujući i njegove dugoročne posljedice, kao i načine na koje su tražile pomoć i podršku. Nalazi kvalitativnog istraživanja su naročito zabrinjavajući: neke žene osjećaju da su 'obavezne' da imaju seksualne odnose u braku. Osim toga, veliki procenat žena bio je izložen seksualnom uznemiravanju – nalazi rasprostranjenosti seksualnog uznemiravanja tokom života žena su u rasponu od 42% u Srbiji do 28% u Bosni i Hercegovini. OSCE-ovo istraživanje ukazuje da mnoge žene pate od dugotrajnih psiholoških posljedica seksualnog nasilja počinjenog od strane trenutnog partnera ili osobe sa kojom nisu u vezi. Žene koje su preživjele seksualno nasilje počinjeno od strane osobe sa kojom nisu u vezi će vjerovatnije razviti simptome anksioznosti (55%) i generalni osjećaj ranjivosti (43%) nakon najozbiljnijeg događaja nasilja, u poređenju sa ženama koje su izložene samo fizičkim oblicima nasilja.

Posttraumatsko ćutanje žena se mora posmatrati u kontekstu društvene patrijarhalne interpretacije silovanja koje vraća teret sramote i odgovornosti na žene koje su bile izložene mučenju, umjesto da ih usmjerava na počinioca. Ovo je mizogini kontekst koji Amandine Fulchiron naziva perversna patrijarhalna inverzija. Isto tako, ćutanja žena nakon silovanja su posljedica istorijske diskriminacije protiv žena koja se održava na svim nivoima, kroz državne zakone i propise, putem tradicije i kulturoloških pravila koja su oličena u članovima porodice i u konačnici u našim vlastitim tijelima i psihi¹⁹. Shodno navedenom, velika većina žena sa iskustvima seksualnog nasilja su donijele odluku da ne prijavljuju najozbiljnije događaje nasilja policiji, ili bilo kojoj drugoj instituciji ili organizaciji (OSCE, 2019).

Primjer dobre prakse je izrađeni dokument „Opšti protokol za sprečavanje i postupanje u slučajevima seksualnog nasilja“²⁰ koji ima za cilj da poveća svijest svih nadležnih službi i pojedinaca koji postupaju u slučajevima seksualnog nasilja o važnosti holističkog i multidisciplinarnog pristupa rješavanju ovakvih slučajeva. Protokol je razvijen kako bi osigurao trenutnu, saosjećajnu, rodno osjetljivu sveobuhvatnu pomoć i podršku svih nadležnih institucija. Državne institucije obuhvaćene ovim Protokolom dužne su odmah preduzeti mjere potrebne za osiguranje uspostavljanja i organizacije, opremljenosti i dovoljnog broja specijalizovanih stručnjaka/inja koji se u skladu sa propisanom nadležnošću bave problematikom seksualnog nasilja, uz osiguranje finansijskih sredstava u Budžetu Republike Srpske za nadležna ministarstva i institucije.

18 https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/439724_0.pdf.

19 Lepa Mladenović (2011), Oporavak je pravda, <https://www.womenngo.org.rs/en/news/480-healing-is-justice>.

20 Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova u Vladi Republike Srpske je izradu Opšteg protokola povjerio autorici prof. dr Neri Zavlak-Radulović. Ova aktivnost je realizovana u okviru projekta „Standardi i angažman za sprečavanje nasilja nad ženama uključujući nasilje u porodici na lokalnom nivou u skladu sa Istanbulskom konvencijom – Faza III“ uz podršku UN Women kancelarije u Bosni i Hercegovini i Švedske.

Ciljevi protokola:

1. Uvođenje standardizovanog postupka prema žrtvama seksualnog nasilja bez obzira na njihovu dob, mjesto u kojem im se nasilje dogodilo, pol i/ili druge lične karakteristike. Standardizovani postupak osigurava jedinstvenu praksu svih nadležnih tijela i institucija u Republici Srpskoj, te pružanje kvalitetne pomoći i podrške usmjerene prema žrtvi;
2. Upoznavanje svih osoba iz državnih institucija, tijela i organizacija civilnog društva koji rade na problemu seksualnog nasilja, s mogućnostima, pravima i obavezama svakog od relevantnih činilaca u procesu prijave i procesuiranja nasilja te zaštite za žrtve seksualnog nasilja;
3. Dugoročni uticaj na smanjenje seksualnog nasilja, očekujući povećanje vjerovatnosti njegove prijave, procesuiranja i osude učinilaca, te ustanovljavanje sistemskih i efikasnih mehanizama zaštite i pomoći žrtvama ovog krivičnog djela;
4. Osiguravanje pravovremene i saosjećajne, prema žrtvi usmjerene zaštite, koja osigurava emocionalnu podršku i smanjuje rizik od daljeg razvoja traumatskih poremećaja žrtve;
5. Osiguravanje standardizovanog i odgovarajućeg prikupljanja dokumentacije i arhiviranja fizičkih dokaza posebno obučених stručnjaka/inja, što će dovesti do veće vjerovatnosti identifikacije, procesuiranja i osude učinilaca seksualnog nasilja;
6. Osiguravanje kvalitetne medicinske zaštite žrtava seksualnog nasilja, uključujući pregled, tretman te praćenje zdravstvenog stanja žrtve;
7. Omogućavanje korištenja interdisciplinarnog pristupa u pružanju pomoći žrtvi, koristeći usluge institucionalnih i vaninstitucionalnih oblika zaštite za žrtve seksualnog nasilja na lokalnom nivou;
8. Osiguravanje povjerljivosti podataka u skladu s odredbama Zakona o zaštiti ličnih podataka.

Obzirom da nema informacija da li je navedeni protokol potpisan i u kojoj fazi se trenutno nalazi, autorice ovog istraživanja smatraju da je ovaj Opšti protokol veoma dobra polazna osnova za njegovu institucionalizaciju i primjenu u praksi.

Prema preporukama Istraživanja iskustava u radu sigurnih kuća, organizacije civilnog društva (OCD) u BiH, žrtvama seksualnog nasilja potrebno je ponuditi ohrabrenje da progovore o nasilju, posebno onim koje ne žele podnijeti prijavu i koje se mogu osjećati da će kontaktiranjem vladinih servisa biti prisiljene da to učine ili da će u svakom slučaju otkriti počinioca. S tim u vezi, a s ciljem izgradnje povjerenja na strani žrtve, bez obzira da li su pokrenute pravne ili administrativne procedure, servisi koje vode OCD ne bi trebali biti pod strogim obavezama prijavljivanja. Zbog svega navedenog, preporučuje se zalaganje za promjene propisa u vezi s prijavljivanjem od strane profesionalaca/ki, koji su zasnovani na strogoj obavezi profesionalaca/ki da prijavljuju nasilje ukoliko ga otkriju tokom svog rada (ili imaju sumnju na nasilje). Osim toga, postoji potreba da se uvedu zaštitne mjere koje bi osigurale odgovarajući balans između zaštite žrtve i poštovanja njene autonomije, u skladu sa standardima Konvencije i tumačenje GREVIO-a, kako je identifikovano u različitim GREVIO osnovnim evaluacijskim izvještajima.

3.3. Naučene lekcije, dobre prakse i preporuke

Podaci o rasprostranjenosti i nalazima o psihološkim posljedicama seksualnog nasilja dalje sugerišu da žene u regiji Zapadnog Balkana mogu imati veće potrebe za kriznim centrima za žrtve silovanja nego referalnim centrima za žrtve seksualnog nasilja, budući da krizni centri za žrtve silovanja pružaju dugoročnu podršku, savjetovanje i zalaganje za žrtve koje su preživjele seksualno nasilje ili seksualno uznemiravanje. Dostupnost specijalizovanih usluga ne smije biti rodno i starosno ograničena (WAVE, 2021).

Irska: Prema iskustvu iz Irske, predstavljenom u WAVE izvještaju, iako pružaju podršku muškarcima koji su preživjeli silovanje, krizni centri za žrtve silovanja nastavljaju da rade po **feminističkoj analizi** seksualnog nasilja, uključujući i razumijevanje mizoginije koja podupire većinu seksualnog nasilja usmjerenog prema dječacima i muškarcima; krizni centri za žrtve silovanja pružaju podršku muškarcima, provode rodnu analizu seksualnog nasilja i ostaju feminističke organizacije (WAVE, 2021).

Trajnost ove potrebe podrazumijeva kontinuiranu i regulisanu podršku države, koja se neće pretvoriti u mehanizam dominacije i kontrole nad organizacijama civilnog društva uključenim u ovaj proces, ali će osigurati adekvatnu uslugu, standard, transparentnost i odgovornost u cijelom postupku.

Irska: Razumijevanje odnosa, međusobne zavisnosti i međusobnog poštovanja i odvojenosti između države i organizacija civilnog društva su predmet kontinuiranog pregovaranja, ponekad i takmičenja i stalnog evoluiranja (WAVE, 2021).

Prema konsultovanim profesionalcima iz relevantnih institucija i organizacija, pravna zaštita žrtava u toku postupka nije na zadovoljavajućem nivou i mnogo su puta u svom radu i sami bili razočarani i obeshrabreni kada u toku postupka shvate da se više vodi računa o pravima osumnjičenih, odnosno optuženih lica, nego o pravima žrtava. Zato smatraju da bi dobro rješenje bilo da žrtve seksualnih delikata do pravosnažnog okončanja krivičnog postupka imaju zakonom propisano pravo na pravnu pomoć, bez obzira da li se radi o djetetu, odrasloj osobi koja je u stanju da koristi svoja prava ili odrasloj osobi koja nije u stanju da koristi svoja prava. Troškovi pravne pomoći bi trebalo da se isplate iz budžeta, a naknadno naplate od lica koje je pravosnažnom presudom obavezano na plaćanje troškova krivičnog postupka, što znači da troškovi pravne pomoći za ovu kategoriju oštećenih treba da budu uključeni u troškove krivičnog postupka (Nasilje o kojem se ne govori, 2022).

Primjer dobre prakse iz Danske: pružanje iste specijalizovane podrške žrtvama bez obzira da li namjeravaju da prijave silovanje ili ne.

Član 18, stav 4 Istanbulske konvencije zahtijeva da pružanje usluga podrške ne zavisi od spremnosti žrtve da podnese prijavu ili svjedoči protiv bilo koga počiniooca nasilja (WAVE, 2021).

Tipovi servisa:

Referalni centri za žrtve seksualnog nasilja (SVRC)²¹ primarno pružaju **hitnu njegu** žrtvi seksualnog nasilja. Usluge će uključivati medicinsku/zdravstvenu, forenzičku i psihološku podršku, kao i pohranjivanje forenzičkih dokaza. Većina SVRC usluga i profesionalaca/ki su dio postojećih javno finansiranih zdravstvenih usluga. SVRC-e koriste preživjeli u sedmici odmah nakon napada. To je period kada još uvijek postoji mogućnost prikupljanja forenzičkih dokaza. Preživjeli će takođe

21 Sexual Violence Resource Center.

imati mogućnost pristupa hitnoj medicinskoj podršci. SVRC-i pružaju i medicinsku njegu nakon ovog perioda. SVRC-i sve više pružaju i srednjoročnu psihološku podršku. Medicinsko osoblje i njegovateljice trebaju imati **specijalizovanu obuku** u provođenju forenzičkih pregleda kod slučaja seksualnog nasilja i zdravstvene njege. Ova obuka treba uključiti rad na traumi, forenziku i pravna pitanja. Potrebno je pridržavati se **profesionalnih standarda** i propisa pri intervenciji, a osoblje angažovano u oblasti zaštite zdravlja, pravosuđa i zalaganja mora se rukovoditi zajedničkim razumijevanjem njihovih posebnih uloga i dužnosti, kao i uzajamnim profesionalnim poštovanjem. Idealno je da **zajednički interagencijski standardi** i protokoli treba da budu kreirani za referalne centre za žrtve seksualnog nasilja (WAVE, 2021).

Krizni centri za žrtve silovanja (RCC)²² pružaju **sigurno okruženje** za osobe koje su preživjele seksualno nasilje, kad god i kako god žrtve odluče da im pristupe. Preživjeli mogu pristupiti RCC-ima putem samoupućivanja ili tako što ih upute drugi, kao što su njihovi doktori/ce. Usluge RCC-a imaju za cilj da ponude podršku koja je relevantna za sve aspekte seksualnog nasilja u svim fazama života. RCC-i rade na razumijevanju traume seksualnog nasilja, njenog uticaja i uzroka, kako bi podržali svaku osobu koja je preživjela nasilje u trenutku kada se angažuju, da izaberu kako žele da adresiraju traumu i koja vrsta podrške im je potrebna. RCC usluge su stoga **‘vođene potrebama preživjelih’** i oslanjaju se na posvećenost slušanju, prilagođavanju i inoviranju. RCC-i su posvećeni transformisanju njihove zajednice na osnovu iskustava preživjelih i aktivni su u podizanju svijesti, angažovanju kroz edukaciju i u radu sa drugim agencijama i profesijama (WAVE, 2021).

Kako se ističe u **Istraživanjima iskustava u radu sigurnih kuća u BiH** sa žrtvama seksualnog nasilja, **sigurne kuće** predstavljaju posebne mjere podrške za žrtve nasilja nad ženama i u porodici²³, koje se realizuju u akutnoj fazi nasilja, u prelaznom periodu tokom koga se radi na saniranju i otklanjanju posljedica nasilja i rješavanju konflikata u porodici. Mjere podrške se pružaju dok žrtve nasilja borave u sigurnoj kući, ali i određeni vremenski period nakon napuštanja sigurne kuće. Mjere podrške najčešće obuhvataju: obezbjeđenje smještaja, ishrane i higijene; savjetodavnu i psihološku podršku; pružanje medicinske, pravne i socijalne pomoći i pružanje podrške pri kontaktu s nadležnim institucijama. BiH ima razvijenu mrežu od 8 sigurnih kuća koje djeluju u okviru OCD-a i pružaju usluge žrtvana nasilja nad ženama i u porodici. Riječ je o posebnim mjerama podrške kojim se obezbjeđuje podrška i pomoć žrtvama nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Finansiranje sigurnih kuća u BiH je kombinovano, iz javnih budžeta sa entitetskog nivoa i iz budžeta Kantona, odnosno jedinica lokalne samouprave i iz sredstava koja se obezbjeđuju kroz projektne aktivnosti i donacije.

Bez obzira na tip servisa za koji se žrtve opredjeljuju, imperativ je da se **dostojanstvo i povjerljivost preživjelih** poštuju tokom cijelog procesa.

Primjer dobre prakse su **Smjernice i preporuke za rad sa žrtvama seksualnog nasilja**²⁴, nastale u periodu kada Bosna i Hercegovina inicira uspostavljanje odgovora na seksualno nasilje, uključujući i silovanje, u skladu sa standardima Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama. Smjernice su primarno namijenjene aktivisticama koje u specijalizovanim servisima podrške pružaju profesionalnu - praktičnu, emocionalnu, pravnu, i psihološku pomoć ženama i djevojčicama žrtvama seksualnog nasilja, ali mogu biti od velikog značaja i drugim

22 Rape Crisis Centres.

23 Ove organizacije čine Sigurnu mrežu.

24 Fondacija „Lara“ iz Bijeljine angažovala je grupu autorki za izradu publikacije koja je objavljena u novembru 2022. godine a nastala je u sklopu projekta „Unapređenje kapaciteta pružalaca servisa podrške za žrtve rodno zasnovanog nasilja - faza III“, koji je dio regionalnog projekta „Zaustavljanje nasilja nad ženama na Zapadnom Balkanu i u Turskoj: Provođenje normi, mijenjanje stavova“ kojeg finansira Evropska unija, a implementira UN Women u saradnji sa organizacijama civilnog društva.

profesionalcima/kama koji se kroz rad susreću sa žrtvama seksualnog nasilja, uključujući i silovanja. Smjernice nastoje objediniti najvažnije segmente i informacije koje su savjetnicama iz nevladinih organizacija potrebne kako bi se dodatno ojačale i pripremile za rad sa ženama i djevojčicama koje su preživjele seksualno nasilje. Pored ključnih informacija koje se odnose na pojavne oblike, rasprostranjenost i inkriminaciju različitih oblika seksualnog nasilja u BiH, Smjernice sadrže dio koji će savjetnicama pomoći da razumiju uticaj traumatskog iskustva na ponašanje žrtve i spriječiti ih da uđu u zamku djelovanja protiv žrtvine volje i diktiranja izbora koji žrtva treba da napravi. Cilj koji savjetnice treba da postignu je osnaživanje žrtve i podrška u onome što je pred institucijama može očekivati u dugotrajnim postupcima dokazivanja i procesuiranja seksualnog nasilja, ukoliko se ona odluči da učestvuje u istim. U tom smislu, naročito je značajan četvrti dio Smjernica koji opisuje uloge i obaveze nadležnih tijela za odgovor na seksualno nasilje. Bez obzira na to da li će se žrtva/preživjela odlučiti za ulazak u procesuiranje krivičnog djela seksualnog nasilja, savjetnice iz specijalizovanih servisa treba da svojim znanjem, iskustvom i vještinama žrtvama budu podrška u suočavanju i prevazilaženju traume kao i čuvanju dostojanstva žrtve.

Kako evidentira izvještaj „Nasilje o kojem se ne govori“, u radionicama za 51 predstavnika/cu pravosuđa, policije, centara za socijalni rad, sigurnih kuća, zdravstvenih i drugih relevantnih institucija i organizacija, istaknuto je da je sigurnost žrtava prioritet u radu, te bi po modelu rada na predmetima nasilja u porodici i za slučajeve seksualnog nasilja trebalo raditi na procjeni rizika za žrtve od ponavljanja djela, zastrašivanja, ucjenjivanja, kako bi se izbjegle eventualne teže posljedice uključujući i letalne ishode. Iako su predstavnici pravosuđa istakli da je zakon jasan u pogledu određivanja pritvora počiniocima, smatraju da bi procjena rizika od strane policije, ali i centara za socijalni rad mogla da doprinse adekvatnijim sudskim odlukama u pogledu odlučivanja o pritvoru. Takođe, ova procjena mogla bi da posluži i za određivanje mjera zaštite koji bi se trebale tretirati kao hitne i trajati do okončanja postupka.

Dobre prakse nalažu i da centri razvijaju mreže sa lokalnim organizacijama i servisima kako bi osigurali najbolju moguću podršku. RCC-i imaju ulogu prikupljanja povratnih informacija od preživjele, specijalizovane podrške i treninga drugih organizacija koje povremeno pružaju usluge preživjelima, na primjer, organizacijama koje pružaju usluge podrške manjinama ili osobama sa invaliditetom, lekarima opšte prakse i advokatima. Centri se umrežavaju s drugim kriznim centrima za žrtve silovanja kako bi podijelili iskustva, umnožili svoje glasove, razvili i unaprijedili standarde odgovornosti. Pristanak preživjele mora biti u osnovi svih oblika podrške i sekundarne prevencije seksualnog nasilja, kako bi postala aktivna sudionica u vlastitom oporavku. Preživjele se ne posmatraju kao pasivne korisnice tretmana podrške (WAVE, 2021).

Posljedice koje rodno zasnovano nasilje ostavlja na život, a posebno na zdravlje žena i njihove djece teške su i dalekosežne. Rješavanje ovog problema zahtijeva predan i koordinisan odgovor društva u cjelini. Populacijski fond Ujedinjenih nacija (UNFPA)²⁵ u Bosni i Hercegovini dugi niz godina pruža stručnu podršku zdravstvenom sistemu u Republici Srpskoj u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja kroz doprinos izradi standarda za kvalitetu usluga u zdravstvu od strane relevantnih institucija. **Resursni paket za odgovor pružalaca zdravstvenih usluga u Republici Srpskoj na rodno zasnovano nasilje**²⁶ jedan je od prvih koraka u ovom procesu. Izrađen je s ciljem pružanja

25 United Nations Population Fund.

26 Dokument je rezultat rada interdisciplinarnе radne grupe sačinjene od predstavnika/ca Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Ministarstva porodice, omladine i sporta Republike Srpske i Savjeta za suzbijanje nasilja u porodici i porodičnoj zajednici u Republici Srpskoj, Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, Ministarstva pravde Republike Srpske, Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske, Ministarstva za ekonomske odnose i regionalnu saradnju Republike Srpske, Gender centra – centra za jednakost i ravnopravnost polova Republike Srpske, Fonda zdravstvenog osiguranja Republike Srpske, Instituta za javno zdravstvo Republike Srpske i Komore doktora medicine Republike Srpske, uz podršku tima UNFPA Regionalne kancelarije u Bosni i Hercegovini.

podrške zdravstvenim radnicima i zdravstvenim saradnicima u Republici Srpskoj u pružanju usluga žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Zdravstveni radnici su često prvi kojima se žrtve obraćaju za pomoć, ali i među prvima koji su u prilici prepoznati simptome nasilja kada osobe o tome nisu spremne javno govoriti. Zdravstveni sektor ima specifičnu i kompleksnu ulogu u prevenciji i borbi protiv rodno zasnovanog nasilja. Koordinisan odgovor institucija unutar zdravstvenog sistema, te subjekata unutar multisektorskog referalnog mehanizma od presudne je važnosti za sprečavanje daljnjih nasilnih odnosa i pružanje adekvatne podrške preživjelim i počiniocima rodno zasnovanog nasilja.

Ključni zaključci i preporuke u Resursnom paketu:

- Svi rukovodioci zdravstvenih ustanova i zdravstveni radnici i saradnici poznaju normativni okvir i postupaju u skladu sa njim;
- Opšti protokol za postupanje, kao republički referalni mehanizam, predstavlja sveobuhvatni institucionalni okvir koji povezuje različite subjekte sa definisanim mandatima, odgovornostima i ovlaštenjima u mrezi saradnje, te bi trebalo da posluži kao osnov za definisanje i ažuriranje referalnih sistema u lokalnim sredinama;
- Rukovodioci zdravstvenih ustanova u saradnji sa zdravstvenim radnicima, treba da koriste smjernice za zdravstvene radnike u jačanju odgovora zdravstvenog sistema na rodno zasnovano nasilje.

Bitnu pažnju zavrjeđuje model koji istražuje kako su preživjele kreativno opstale tokom traume ili tokom ponovljene traume, kako bi se potom osiguralo da žrtve osvijeste svoje resurse za preživljavanje i mobilisu pozitivne i konstruktivne snage. Ukoliko se procijeni da iskustva preživjelih mogu pomoći kako njima samima, tako i u oporavku novoidentifikovanih žrtava, treba oprezno pristupiti procjeni da li je anonimnost omogućena i osigurana, da li je poželjan vid angažmana publike realan i ostvariv, da li se može generisati kolektivna priča, osporiti mitovi o seksualnom nasilju i oni koji vode okrivljavanju žrtve. Ukoliko se može na osnovu priča i spremnosti na učešće provesti anketa o rasprostranjenosti, te osigurati javni odgovor pravosuđa koji čuva privatnost i anonimnost preživjelih i transparentan pravosudni proces čiji će nalazi i ishod biti inkorporiran u zvanične statistike – sistemski odgovor bi bio potpun.

WAVE izvještaj identifikuje principe kreirane u vezi angažovanja žrtava unutar pravosudnog sistema koji mogu biti korišteni kao obećavajuće prakse, sa napomenom da se mogu djelomično koristiti u drugim nacionalnim jurisdikcijama:

Svijest o centralnosti traume i njenih efekata mora biti norma za sve profesionalce/ke u okviru krivičnih postupaka kada dolaze u kontakt sa ranjivim svjedokinjama/svjedocima;

Autonomija: koliko god je moguća u interesu pravosudnog postupka, izbori žrtve im trebaju biti poznati i trebaju biti olakšani od svih profesionalaca/ki u svakoj fazi postupka;

Fizička zaštita (izricanje zaštitnih mjera) za ranjive svjedoke/svjedokinje u svakoj fazi krivičnih postupaka i drugih procesa, uključujući, kroz uslove kaucije/određivanje pritvora, hitne zaštitne mjere gdje su nužne - potrebno je postaviti kao prioritet koliko god je to moguće – što bi trebalo da se realizuje kao dio procjene rizika od strane policije;

Svaka procjena potreba za podrškom treba se provesti isključivo na pojedinačnoj osnovi i biti dovoljno osjetljiva da prepozna neočekivane ili rijetke ranjivosti (na primjer autizam) i da ih adresira koliko je god to moguće;

Privatnost žrtava ili drugih ranjivih svjedoka/svjedokinja mora biti očuvana koliko god je to mo-

guće kroz cjelokupan proces;

Svako upućivanje drugim specijalističkim servisima podrške i/ili agencijama treba da bude pravovremeno i odgovarajuće – i treba da uzme u obzir individualne i/ili rijetke ranjivosti;

Tačne i adekvatne informacije o procesu krivičnog pravosuđa trebaju biti lako dostupne (na primjer, na jednostavnom i lako razumljivom jeziku) u štampanoj kopiji i online formatima, na drugim jezicima gdje je to neophodno – svim ranjivim svjedocima/svjedokinjama;

Specifične, tačne i adekvatne **informacije** trebaju takođe biti lako dostupne pripadnicima/cama pojedinačnih manjinskih grupa koje mogu biti **dodatno ranjive**, na primjer kroz kategorije jezika ili kulturološke razlike, državljanstvo, trgovinu ljudima;

Kontakt žrtava sa istražiocima treba biti olakšan i sami istražiocci trebaju biti proaktivni u ostvarivanju redovnih kontakata sa žrtvama;

Odgađanja u svakoj fazi krivičnog postupka trebaju biti svedena na najmanju moguću mjeru;

Specijalne mjere u sudu²⁷ trebaju biti razmotrene i koliko god je moguće primjenjene u praksi u odgovarajućim slučajevima, bez obzira da li su preporučene od strane policije ili ne, pod uslovom da je to u interesu pravde i da je žrtva saglasna;

Efektivno učešće u cjelokupnom sudskom procesu ili na ročištu za izricanje presude trebalo bi takođe da bude pravilo za **najranjivije grupe svjedoka/svjedokinja**, na primjer, svaki posrednik/ca treba biti osnažen da pruži pomoć tokom cijelog sudskog postupka ukoliko je to želja svjedoka/svjedokinje koji ima potrebu za ovom vrstom podrške;

Nezavisni pravni savjet treba da bude dostupan svim ranjivim žrtvama barem od momenta krivičnog djela do kraja sudskih postupaka i mimo njih;

Efektivna saradnja sa specijalizovanim organizacijama civilnog društva koje pružaju podršku žrtvama kroz obuku i operativne zadatke kao što je pružanje podrške žrtvama na lokalnom i nacionalnom nivou; te

Specijalizacija u prirodi i efektima trauma seksualnog nasilja, nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja treba biti posmatrana i praktikovana kao norma za policiju, tužioce i sudije (WAVE, 2021).

U svrhu odgovarajuće analize stopa osuda trebalo bi biti moguće da se prate pojedinačni slučajevi kroz različite faze lanca krivičnog postupka: policija – tužilaštvo – sudovi, i da se identifikuju sve nepravilnosti u sistemu krivičnog pravosuđa. Međutim, takav sistem još uvijek nije uspostavljen u mnogim zemljama, uključujući i zemlje Zapadnog Balkana. Takav sistem bi dalje omogućio odgovarajuću analizu **slučajeva koji nestaju iz sistema (istrošenost)**²⁸. Samo na taj način je moguće identifikovati praznine u primjeni zakona/politika i razumijeti ključne faktore koji doprinose nepravilnostima u institucionalnom/pravosudnom odgovoru na nasilje.

Portugal je 2009. godine uveo (zakonsku) obavezu prikupljanja podataka od strane organa za spro-

27 'Specijalne mjere' odnose se na niz dodatnih resursa i zaštita i mogu uključivati, na primjer, video svjedočenje, snimke sudnice, prevodioce/prevoditeljice i posrednike/posrednice.

28 „Istrošenost“ (eng. attrition) se može definisati kao udio slučajeva koji su bili prijavljeni institucijama ali nisu rezultirali bilo kakvom pravnom sankcijom za počinioca, na primjer, slučajevi koji 'nestanu iz sistema' bez donošenja sudske odluke.

vođenje zakona (policije i Nacionalne garde) i pravosuđa **kako bi rekonstruisali cijeli lanac krivičnog postupanja**, od momenta kada je žrtva prijavila nasilje policiji do izricanja presude od strane suda. **GREVIO je u mnogim od svojih izvještaja preporučio brojnim državama da učine isto.** Sistem krivičnog pravosuđa (prvostepeni sudovi) su bilježili osude za nasilje u porodici, silovanje, kao i za krivična djela koja su nedavno uvedena u Krivični zakon Portugala (WAVE, 2021).

3.4. Zaključak dijela analize

Iz predmetne analize usklađenosti zakonskog okvira za krivično procesuiranje, zaštitu i podršku u oblasti seksualnog nasilja u BiH sa standardima Istanbulske konvencije, vidljivo je da je neophodno uskladiti pravni i institucionalni okvir u BiH sa odredbama Konvencije. Prilikom usklađivanja, neophodno je držati se sljedećih principa i kriterija: nasilje nad ženama normirati kao oblik diskriminacije žena i kršenje njihovih ljudskih prava, osigurati da se usklađivanje i normiranje zasniva na integriranom pristupu koji uzima u obzir odnos između žrtava, učinilaca, djece i njihovog šireg okruženja, da ima za cilj izbjegavanje sekundarne viktimizacije, da odgovara na specifične potrebe ugroženih lica, uključujući i djecu žrtve, i da se omogući da su žrtvama dostupne sve mjere pomoći, podrške i zaštite.

Žrtve najčešće biraju da ne prijave slučajeve seksualnog nasilja jer: počinioci nasilja mogu biti moćne osobe unutar porodica, zajednica, na radnom mjestu, itd.; preživjele mogu biti zainteresovane da očuvaju strukturu podrške (kao što je porodica) od narušavanja istinom o nasilju koje su pretrpjele; mogu razumijevati da porodice, zajednice, organizacije mogu htjeti da se zaštite od priznavanja štete koja se dogodila unutar njihove jedinice; mogu da se suočavaju sa negativnim reakcijama i rizikuju da budu okrivljene kada progovore (izopštene iz grupe, moraju da se presele iz svog doma, ostaju bez posla, bivaju fizički napadnute, itd.); mogu se suočiti s okrivljavanjem i stigmatizacijom od strane profesionalaca/ki koji treba da ih podrže i zaštite, ili istom reakcijom od strane svojih porodica i/ili prijatelja/ca; preživjele su možda prethodno mnogo puta svjedočile ovom samoočuvanju institucija u akciji prije nego što su i same bile viktimizirane. Čak 81% žena ne prijavljuje nasilje sadašnjeg partnera, 65% kada je bivši partner u pitanju, a čak 53% žena ne prijavljuje seksualno nasilje koje trpi od osobe s kojom uopšte nije u vezi. Procenat žrtava koje su potražile pomoć od strane organizacija koje pružaju podršku žrtvama je zanemarljiv (manje od 1%), što se može pripisati nekim razlozima, uključujući i činjenicu da specijalizovane službe podrške žrtvama nisu dostupne širom regije. (WAVE, 2021).

Neke od specifičnih posljedica za seksualno nasilje nad ženama uključuju anksioznost kod 23% žena i generalni osjećaj ranjivosti kod njih 20%. U odnosu na žene koje su bile izložene drugim oblicima nasilja, žene koje su preživjele seksualno nasilje od strane osobe sa kojom nisu u vezi takođe će, vrlo vjerovatno, imati probleme sa snom (36% nasuprot 21%) i napade panike (29% nasuprot 18%). Za žene koje su preživjele seksualno nasilje od strane sadašnjeg partnera, najozbiljniji događaj seksualnog nasilja je vodio problemima u vezama mnogo češće nego kada je događaj bio samo fizičke prirode (48%), osjećajima ranjivosti (37%) i gubitka samopouzdanja (31%) (WAVE, 2021).

Rezultati ranije sprovedenih analiza pravnog okvira za zaštitu od nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini pokazali su da se, iako zakonski okvir uglavnom postoji, zakoni o nasilju nad ženama ne provode adekvatno, naročito u oblasti sankcioniranja učinitelja, te da postoji potreba za većom kohezijom i saradnjom između različitih zainteresovanih strana. Zaključci ove Osnovne studije, pored naprijed navedenih, sadrže ekstenzivnu listu preporuka koje se, pored preporuka koje treba da posluže kao osnov za usklađivanje krivičnog i krivično-procesnog zakonodavstva, odnose između ostalog i na obavezu nadoknade štete žrtvama, ujednačavanje standarda za besplatnu pravnu pomoć kada su u pitanju žrtve seksualnog nasilja i silovanja, kao i na pristup žrtava opštim uslugama podrške, te standardizaciju postupanja zdravstvenih ustanova pri stručnoj obradi žrtava i formiranje kriznih centara za žrtve silovanja.

Rezultati terenskog istraživanja

04

4.1. Karakteristike uzorka

Istraživanje za potrebe publikacija Procjena kapaciteta za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja provedeno je u Kantonu Sarajevo, Hercegovačko-neretvanskom kantonu, Unsko-sanskom kantonu, Tuzlanskom kantonu i Republici Srpskoj. U istraživanju je učestvovalo 66,1% žena i 33,9% muškaraca, a prosječna dob sudionika u istraživanju iznosi 44 godine. Većina ispitanika – 87,6% ima visoku stručnu spremu, 3,6% ispitanika ima visoku školsku spremu, a 8,8% ima završeno srednje obrazovanje. Ispitanici su zaposleni u sljedećim institucijama: policijska uprava (30,1%), centri za socijalni rad (22,1%), sudovi i tužilaštva (17,7%), zdravstvene ustanove (14,2%), škole (12,4%) i besplatna pravna pomoć (3,5%). Ispitanici u prosjeku rade 18 godina u struci. Detaljan prikaz sociodemografskih obilježja ispitanika prikazan je u tabeli ispod (Tabela 1).

Karakteristike uzorka		Frekvencije	Postotak
Spol	Muški	37	33,9%
	Ženski	72	66,1%
Stručna sprema	Srednja stručna sprema	10	8,8%
	Visoka školska sprema	4	3,5%
	Visoka stručna sprema	99	87,6%
Institucije	Centar za socijalni rad	25	22,1%
	Zdravstvene ustanove	16	14,2%
	Policijska uprava	34	30,1%
	Sud i tužilaštvo	20	17,7%
	Besplatna pravna pomoć	4	3,5%
	Škole	14	12,4%
Regije	Kanton Sarajevo	18	16,1%
	Hercegovačko-neretvanski kanton	15	13,4%
	Unsko-sanski kanton	13	11,6%
	Tuzlanski kanton	13	11,6%
	Banja Luka	12	10,7%
	Doboj	14	12,5%
	Bijeljina	27	24,1%

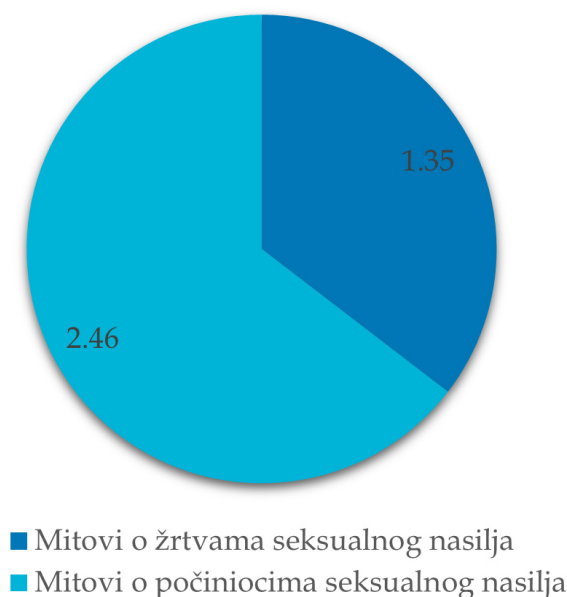
Tabela 1: Socio-demografska obilježja ispitanika

4.2. Razumijevanje i percepcija seksualnog nasilja

Mitovi o silovanju predstavljaju iskrivljena uvjerenja o uzrocima seksualnog nasilja, kontekstu u kojem se desilo seksualno nasilje, posljedicama, počincima i žrtvama seksualnog nasilja. Ti mitovi su u službi negiranja, trivijalizacije ili opravdavanja seksualnog nasilja, te često doprinose netolerantnom ili neprijateljskom odnosu prema žrtvama (Samac, Knežević, Petrović i Konc, 2018). Kroz mitove se često sugerije da je žena izazvala seksualni napad svojim „provokativnim“ ponašanjem ili načinom odijevanja, kretanjem u noćnim satima i konzumiranjem alkohola (Patić, 2021). U okviru popularnih stajališta o počincima seksualnog nasilja, počinci su interpretirani kao osobe poremećenih seksualnih nagona s teškim mentalnim oboljenjima koje kroz čin seksualnog nasilja nastoje pokazati svoju snagu (Martinjak, 2003), a „tipičan“ silovatelj je žrtvi nepoznata osoba, muškarac koji ne može da kontroliše seksualni nagon. S druge strane, empirijska istraživanja pokazuju da je veliki broj počinilaca poznat žrtvama od ranije, da počinci uglavnom nemaju ozbiljne mentalne

smetnje, te da je sklonost ka seksualnom nasilju determinirana brojnim biološkim, psihološkim i okolinskim faktorima (Patić, 2021).

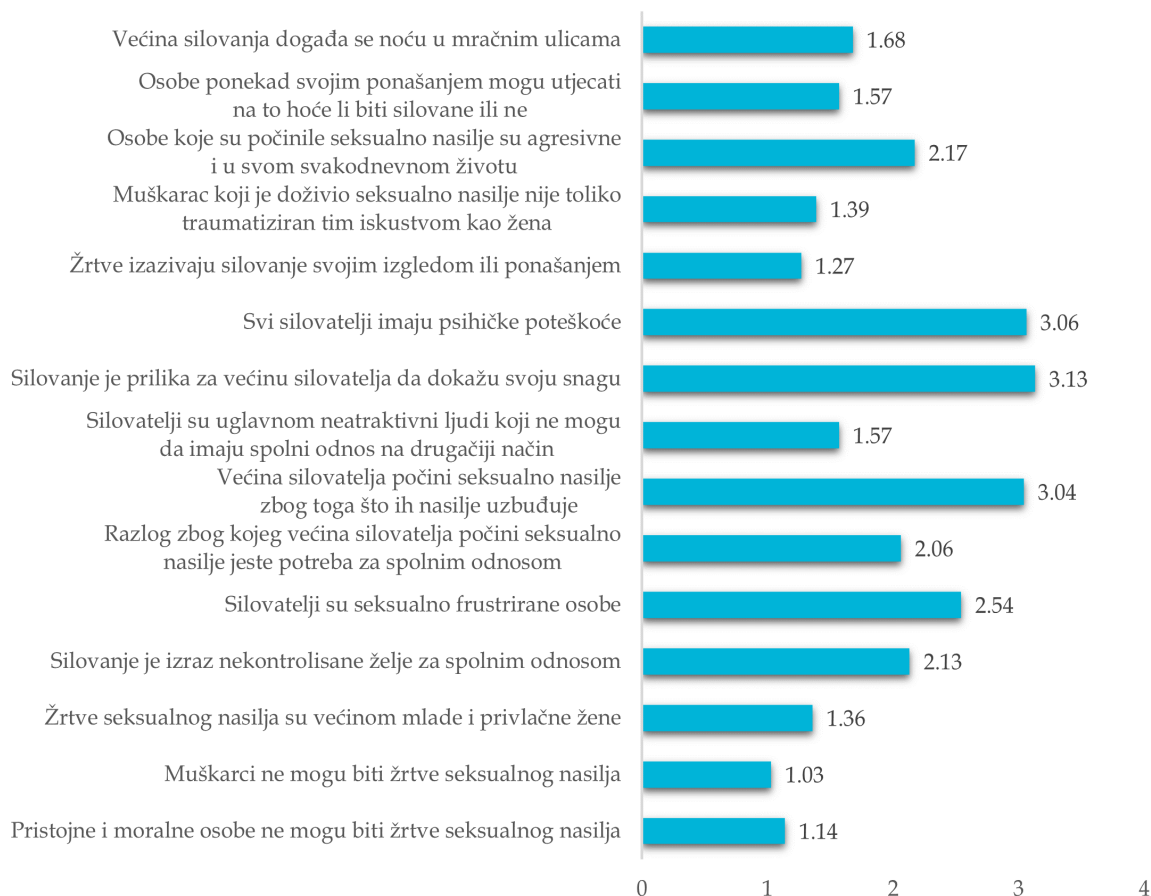
Za potrebe ovog istraživanja, kreiran je upitnik mitova o seksualnom nasilju koji obuhvata 15 čestica, pri čemu 7 čestica opisuje mitove o žrtvama seksualnog nasilja, dok 8 čestica opisuje mitove vezane za počinioc seksualnog nasilja. Ispitanici su na skali od 1 - uopšte se ne slažem do 5 - u potpunosti se slažem, procjenjivali u kojoj mjeri se slažu s pomenutim česticama. Grafikon 1 prikazuje rezultate na skali mitova o seksualnom nasilju. Prosječna ocjena na subskali mitova o žrtvama seksualnog nasilja iznosi $M=1,35$, a na subskali mitova o počiniocima seksualnog nasilja $M=2,46$. Na osnovu dobivenih rezultata možemo reći da stavovi ispitanika o žrtvama i počiniocima seksualnog nasilja ne odražavaju popularne mitove o seksualnom nasilju. Niže u tekstu dato je detaljnije pojašnjenje.

Grafikon 1: Rezultati na skali mitova o seksualnom nasilju

Grafikon 2 prikazuje rezultate na skali mitova o seksualnom nasilju po česticama. Prema dobivenim rezultatima, ispitanici se ne slažu s tim da žrtve seksualnog nasilja ne mogu biti muškarci ($M=1,03$), te pristojne i moralne osobe ($M=1,14$). Također, ispitanici ne smatraju da su žrtve seksualnog nasilja većinom mlade i privlačne žene ($M=1,36$), da žrtve izazivaju silovanje svojim izgledom ili ponašanjem ($M=1,27$), te da osobe svojim ponašanjem mogu utjecati na to hoće li biti silovane ili ne ($M=1,57$). Ispitanici ne smatraju da muškarci koji su doživjeli seksualno nasilje nisu toliko traumatizirani tim iskustvom kao žene ($M=1,39$) i da se većina silovanja događa noću u mračnim ulicama ($M=1,68$). Sukladno navedenom, možemo reći da mišljenje ispitanika ne oslikava popularno stajalište gdje je silovanje prikazano kao čin koji se najčešće događa noću u mračnom prostoru i da su žrtve seksualnog nasilja obično atraktivne žene koje izgledom ili ponašanjem povećavaju mogućnost da dožive seksualno nasilje. Ujedno, ispitanici prepoznaju muškarce kao potencijalne žrtve seksualnog nasilja, te podjednako vrjednuju traumatsko iskustvo i muškaraca i žena.

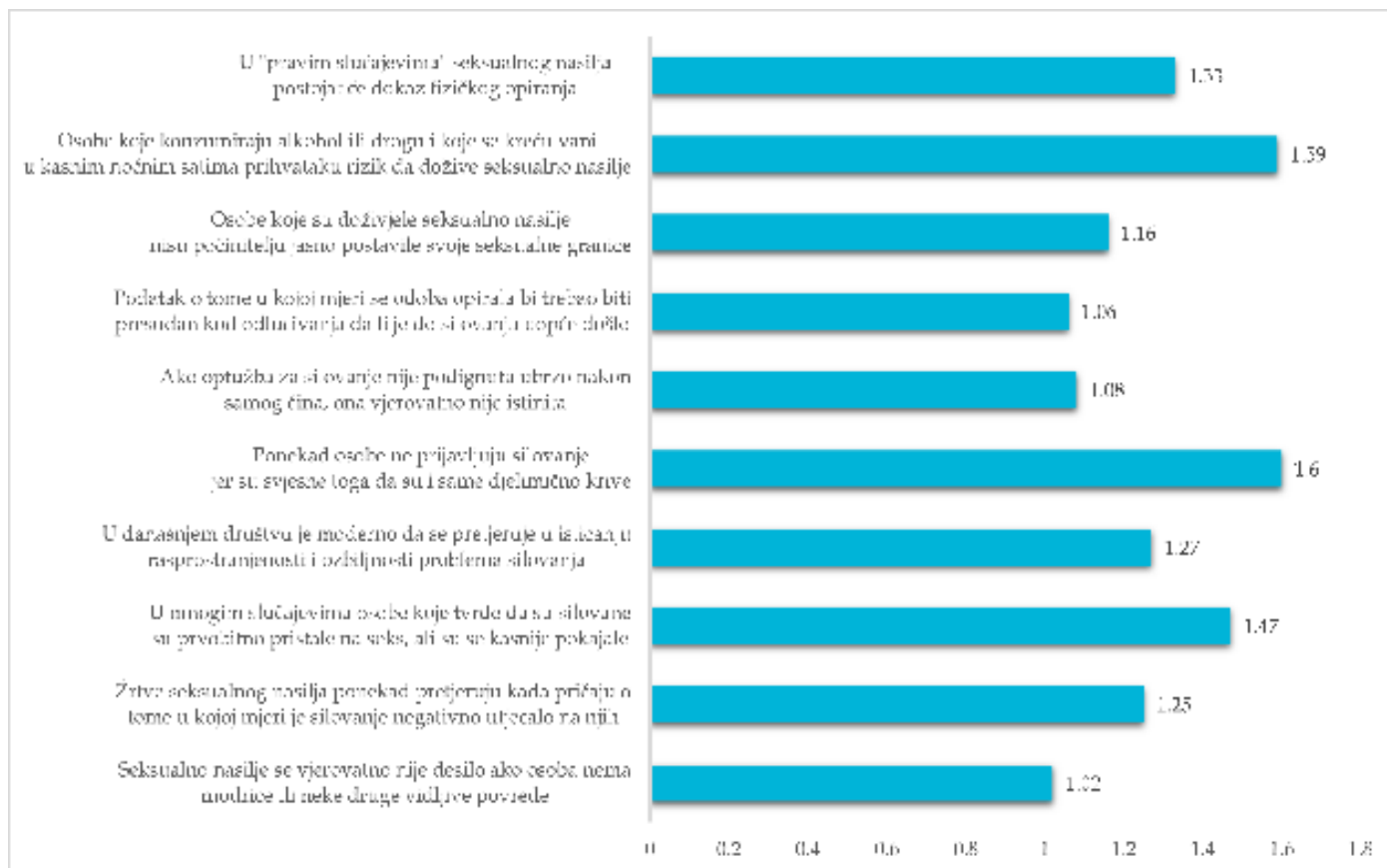
Nadalje, ispitanici ne smatraju da su silovatelji neprivlačne osobe koje ne mogu imati spolni odnos na drugačiji način ($M=1,57$), da je potreba za spolnim odnosom primarni razlog zbog kojeg većina silovatelja počini seksualno nasilje ($M=2,06$), da je silovanje isključivo izraz nekontrolisane želje za spolnim odnosom ($M=2,13$), te da su počinioci seksualnog nasilja agresivni i u svom svakodnevnom životu ($M=2,17$). S druge strane, ispitanici se niti slažu niti ne slažu s česticama prema kojim su silovatelji opisani kao seksualno frustrirane osobe ($M=2,54$) s psihičkim poteškoćama ($M=3,06$) koje seksualno nasilje počinu zbog toga što ih nasilje uzbuđuje ($M=3,04$) i kojima je silovanje prilika da dokažu svoju snagu ($M=3,13$). Sukladno navedenom, možemo reći da ispitanici smatraju da ne postoji tipična kategorija silovatelja koje javnost često zamišlja kao osobe s psihičkim poteškoćama koje ne mogu kontrolirati seksualne nagone.

Grafikon 2: Prosječne ocjene na česticama u okviru skale mitova o seksualnom nasilju

Ispitanici su na skali od 1 - uopšte se ne slažem do 5 - u potpunosti se slažem, procjenjivali u kojoj mjeri se slažu s česticama koje opisuju različite predrasude o seksualnom nasilju. Prosječna ocjena na ovoj skali iznosi $M=1,28$ što znači da ispitanici nemaju negativna i diskriminatorna uvjerenja o seksualnom nasilju. Grafikon 3 prikazuje prosječne ocjene na česticama u okviru skale stavova o seksualnom nasilju. Prema dobivenim rezultatima, ispitanici se ne slažu s tim da je u današnjem društvu moderno da se pretjeruje u isticanju rasprostranjenosti i ozbiljnosti problema silovanja ($M=1,27$). Zatim, ispitanici ne smatraju da se nasilje nije desilo ako osoba nema modrice ili druge vidljive povrede ($M=1,02$), da u „pravim slučajevima“ seksualnog nasilja mora postojati dokaz fizičkog opiranja ($M=1,33$), te da podatak o tome u kojoj mjeri se osoba opirala treba biti presudan kod odlučivanja da li je osoba doživjela seksualno nasilje ili ne ($M=1,06$).

Ujedno, ispitanici ne smatraju da žrtve seksualnog nasilja nisu počinitelju jasno postavile svoje seksualne granice ($M=1,16$), te da osobe koje konzumiraju alkohol ili drogu i koje se kreću vani u kasnim noćnim satima prihvataju rizik da dožive seksualno nasilje ($M=1,59$). Ispitanici ne smatraju neistinitom optužbu za silovanje koja nije podignuta ubrzo nakon samog čina ($M=1,08$), te se ne slažu s tim da osobe ne prijavljuju silovanje zbog toga što su za seksualni napad same djelomično krive ($M=1,60$). Također, ispitanici se ne slažu s tim da su u mnogim slučajevima osobe koje tvrde da su doživjele seksualno nasilje prvobitno pristale na spolni odnos, a potom se pokajale ($M=1,47$) i da žrtve seksualnog nasilja ponekad pretjeruju kada pričaju o tome u kojoj mjeri je silovanje negativno utjecalo na njih ($M=1,25$).

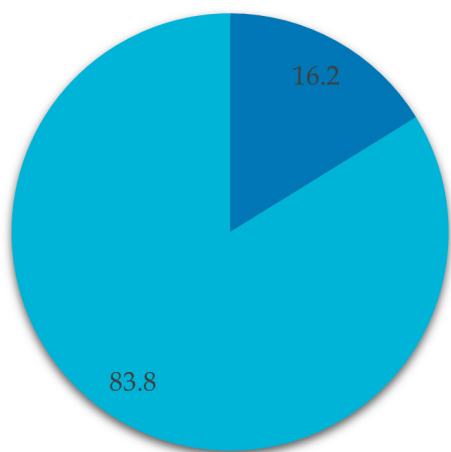
Grafikon 3: Prosječne ocjene na česticama u okviru skale stavova o seksualnom nasilju

4.3. Upoznatost s odredbama Istanbulske konvencije

Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, odnosno Istanbulska konvencija je prvi pravni obavezujući i sveobuhvatni međunarodni mehanizam usmjeren na borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Ova konvencija pruža detaljan međunarodno pravni okvir za djelotvornije tretiranje porodičnog nasilja i nasilja nad ženama. Ciljevi ove Konvencije uključuju:

- zaštitu žena od svih oblika nasilja i sprečavanje, procesuiranje i eliminiranje nasilja nad ženama i nasilja u porodici
- doprinos suzbijanju svih oblika diskriminacije nad ženama i promovisanje jednakosti između žena i muškaraca što uključuje i osnaživanje žena
- izradu sveobuhvatnog okvira, politika i mjera zaštite i pomoći svim žrtvama nasilja
- unapređenje međunarodne saradnje u pogledu eliminiranja nasilja nad ženama i nasilja u porodici
- pružanje podrške i pomoći organizacijama i organima unutrašnjih poslova u djelotvornoj saradnji kako bi se usvojio sveobuhvatan pristup eliminiranju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Vijeće Evrope, 2011).

U Bloku 2. koji obuhvata pitanja o obukama i kapacitetima, naveden je i niz pitanja o prisustvu obukama o standardima Istanbulske konvencije. Većina ispitanika - 83,8% navodi da nisu prisustvovali obukama o standardima Istanbulske konvencije, dok 16,2% ispitanika ističe da su prisustvovali takvim obukama (Grafikon 4). Ispitanici navode da su obuke o standardima Istanbulske konvencije realizirale sljedeće organizacije: Centar ženskih prava, Fondacija „Udružene žene“ Banja Luka, Gender centar Vlade Republike Srpske, Fondacija „Lara“ Bijeljina, UNDP, UNHCR, UN Women, UG „Vive žene“ Tuzla, Udruženje „Žena BiH“ Mostar, Vijeće Evrope.

Grafikon 4: Prisustvovanje obukama o standardima Istanbulske konvencije

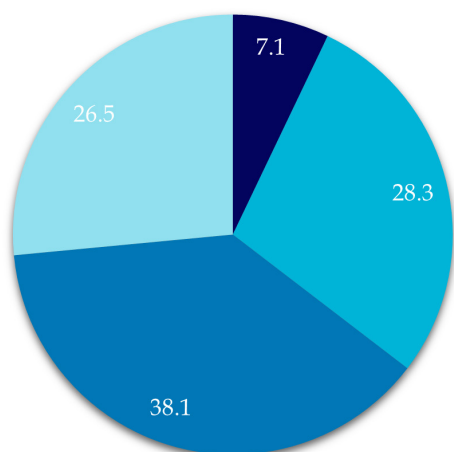
■ Da ■ Ne

Uprkos tome što većina ispitanika nije prisustvovala obukama o standardima Istanbulske konvencije, većina njih je djelomično ili u dovoljnoj mjeri upoznata sa svrhom Istanbulske konvencije, kao i njenim odredbama kroz samostalni pregled stručne literature vezane za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja. Pored toga, neki ispitanici navode da su s Istanbulsom konvencijom upoznati preko medija, društvenih mreža ili kroz neformalne razgovore s kolegama. Ipak, 37 ispitanika navodi da su vrlo malo ili nikako upoznati sa standardima Istanbulske konvencije.

Prema tome, potrebno je realizirati dodatne edukacije s ciljem informisanja stručnjaka u oblasti pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja i o pravnim mehanizmima usmjerenim na djelotvornije tretiranje različitih oblika nasilja nad ženama.

4.4. Obuka za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja

Ispitanici ističu da su prilike za stručno usavršavanje u području pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja nedostatne ($M=2,16$). Prema dobivenim rezultatima, 26,5% ispitanika navodi da uopšte nisu imali priliku za stručnim usavršavanjem u ovom području, dok je 38,1% njih imalo veoma malo prilika da se stručno usavršava u području pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja. S druge strane, 28,3% ispitanika je imalo dovoljno, a 7,1% i više nego dovoljno prilika za stručno usavršavanje u ovom području (Grafikon 5).

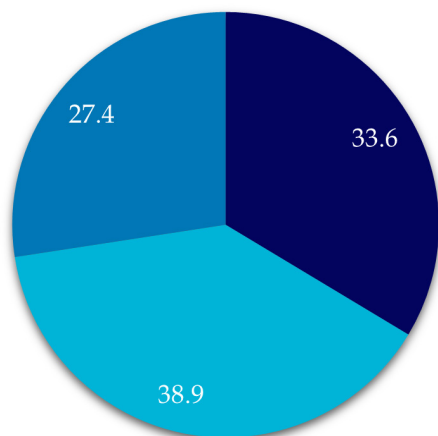
Grafikon 5: Prilike za stručno usavršavanje u području pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja

■ više nego dovoljno
 ■ dovoljno
 ■ veoma malo
 ■ uopšte nisam imao/la priliku

Nadalje, više od polovine ispitanika - 55,9%, navodi da u svom dosadašnjem radu nisu imali priliku da prisustvuju treninzima ili seminarima usmjerenim na unapređenje njihovih kompetencija za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja. S druge strane, 44,1% ispitanika navodi da su prisustvovali takvim seminarima i treninzima, te da su kroz te edukacije njihove kompetencije za rad s žrtvama seksualnog nasilja unapređene u dovoljnoj mjeri. Lista treninga i seminara na kojima su ispitanici prisustvali se nalazi u prilogu izvještaja (Tabela 2).

4.5. Pisane procedure i uputstva za rad i postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja

Prema dobivenim rezultatima, 38,9% ispitanika navodi da ne postoje pisane procedure i obavezujuća uputstva za rad i postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja usvojene ili donesene od strane institucije u kojoj rade ili nadležnog ministarstva. Nešto manji postotak ispitanika, 33,6%, ističe da postoje takve procedure, a 27,4% ispitanika s istim nije upoznato (Grafikon 6).

Grafikon 6: Pisane procedure i uputstva za rad i postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja

■ Da ■ Ne ■ Ne znam

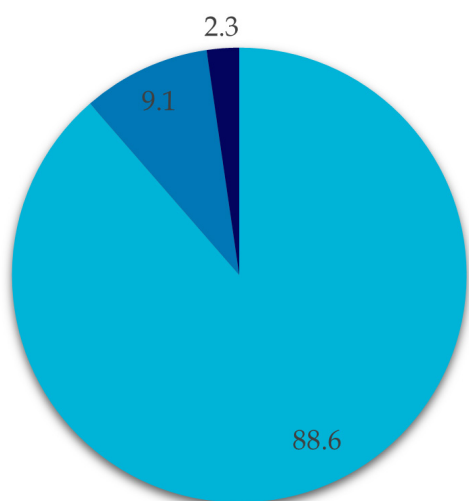
Od ispitanika koji su naveli da postoje pisane procedure i uputstva za rad i postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja traženo je da navedu šta je propisano tim procedurama. Sukladno tome, ondje gdje postoje pisane procedure i uputstva, navodi se da je protokolima za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja naloženo poduzimanje zakonskih mjera zaštite žrtava nasilja, opisane su procedure postupanja sa žrtvama nasilja, te procedure pružanja pomoći. Nakon prijave nasilja, nalaže se obavljanje somatskih pregleda, žrtvi se po potrebi ponudi tretman nakon čega slijedi pisanje izvještaja i daljnja obrada predmeta. Od strane žrtve se prikupljaju informacije o okolnostima u kojima se nasilje dogodilo. U pratnji policijskih službenika, žrtva se upućuje na pregled u zdravstvenu ustanovu, kreira se plan zaštite i pišu se službene zabilješke o predmetu. Žrtva nasilja se također informiše o svojim pravima i daljnjim mogućnostima koje ima na raspolaganju od strane institucija i nevladinih organizacija. U Republici Srpskoj pomenuto je definirano kroz Opšti protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici. Na području Unsko-sanskog kantona postoji Protokol o postupanju nadležnih institucija u slučajevima nasilja u porodici, kao i Protokol sprovođenju istražnih radnji Kantonalnog tužilaštva u slučajevima seksualnog nasilja, zapuštanja i zlostavljanja djece i maloljetnika, nasilja u porodici i trgovine ljudima.

Ovim Protokolom propisana su prava i dužnosti tužioca, ovlaštenog službenog lica, stručnog savjetnika-psihologa i stručnog radnika Centra za socijalni rad. Pored toga, Protokolom o međusobnoj

saradnji nadležnih ministarstava, općina, institucija, ustanova i nevladinih organizacija propisane su nadležnosti, obaveze i odgovornosti svih sudionika u tretmanu različitih oblika nasilja.

Nadalje, s ciljem zaštite žrtava seksualnog nasilja definiran je i Protokol o pružanju besplatne pravne pomoći strancima žrtvama trgovine ljudima. U školama ne postoje pisane procedure specifično vezane za rad i postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja, ali su definirani interni dokumenti poput opšteg Protokola o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece. Na razini škola definiran je također Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja. Primjerice, u Hercegovacko-neretvanskom kantonu su u okviru pomenutog Protokola opisani različiti oblici nasilja, odgovornosti razrednika, pedagoga i direktora škole, a po potrebi se u proceduru tretiranja nasilja uključuje i policija i drugi nadležni organi. U Unsko-sanskom kantonu definiran je i Protokol u slučaju napuštanja i nepohađanja nastave koji uključuje mjere prevencije, intervencije i kompenzacije u okviru kojih su sadržani koraci postupanja u slučaju nasilja nad djecom.

Ispitanici koji su naveli da ne postoje pisane procedure i uputstva za rad sa žrtvama seksualnog nasilja usvojene od strane institucije u kojoj rade ili nadležnog ministarstva, procjenjivali su da li bi im rad bio olakšan ukoliko bi takve procedure postojale. Većina njih ističe da bi im u slučaju postojanja pisanih procedura bio olakšan rad u pogledu pružanja zaštite žrtvama seksualnog nasilja (88,6%). Mali postotak ispitanika je izrazio oprečan stav (9,1%). Također, mali postotak ispitanika ne zna da li bi im rad s žrtvama seksualnog nasilja bio olakšan kroz postojanje pisanih procedura o načinu postupanja u takvim slučajevima (2,3%) (Grafikon 7).

Grafikon 7: Olakšaność rada usljed postojanja procedura za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja

■ Da ■ Ne ■ Ne znam

4.6. Krizna intervencija: Put žrtve seksualnog nasilja, te obaveze i odgovornosti u radu s žrtvama seksualnog nasilja

Prva institucija kojoj se žrtva seksualnog nasilja obraća je najčešće policijska ustanova, pri čemu policijski službenici odgovaraju na zaprimljenu prijavu, te se vrši evidentiranje doživljenog nasilja. Policijski službenici dobiju informacije o izvršenom seksualnom nasilju na osnovu prijave žrtve ili njoj bliskih osoba, prijave svjedoka, javnih pogovora, prijave zdravstvenih ustanova, prijave socijalne službe ili škole, anonimne prijave, na osnovu saznanja iz službe tj. kroz operativnu djelatnost policije na terenu ili istražnu djelatnost na drugim predmetima, te na osnovu samoprijave izvršio-ca. Kada žrtva seksualnog nasilja pristupi u nadležnu policijsku upravu, procjenjuje se njeno psihofizičko stanje. Žrtva seksualnog nasilja se upoznaje s neophodnim mjerama i radnjama koje se

moraju poduzeti radi očuvanja dokaza i tragova na tijelu, odjeći i mjestu izvršenja krivičnog djela. Žrtva seksualnog nasilja se također upoznaje sa zakonskim pravima, mjerama zaštite i postojećim sankcijama za nasilno ponašanje.

Nakon uzimanja neophodnih podataka od strane žrtve, policijski službenici o izvršenom nasilju obavještavaju kriminalističkog istražitelja i druga lica neophodna za vršenje uviđaja. Istražitelj je dužan izvršiti uviđaj, obavijestiti Tužilaštvo i poduzeti dodatne radnje po nalogu tužioca vezano za kvalifikaciju krivičnog djela. Kako bi se pronašli biološki tragovi počinitelja, od žrtve seksualnog nasilja je potrebno uzeti odjevne predmete koji su u vrijeme izvršenja krivičnog djela bili u kontaktu s počiniteljem. Materijalni dokazi prikupljeni u vezi sa seksualnim nasiljem se koriste u tri glavne svrhe: utvrđivanje da li je došlo do penetracije, radi li se o prinudnom spolnom odnosu, utvrđivanje identiteta počinioca, a ponekad i žrtve i svjedoka. Prilikom vršenja uviđaja se često pronađu i materijalni dokazi poput dlake, opušaka, kondoma ili sredstava za izvršenje krivičnog djela. Ti predmeti se adekvatno odlažu kako ne bi došlo do uništenja bioloških dokaza, te postaju predmet vještačenja po naredbi tužioca. Također, dežurni kriminalistički istražitelj i tehničar sačinjavaju foto-dokumentaciju žrtve nasilja, odjeće, ali i mjesta gdje je nasilje izvršeno. Nerijetko se dešava da tragovi nasilja nisu odmah vidljivi, npr. modrice, te je žrtvi nasilja potrebno objasniti da će postojati potreba za dodatnom foto-dokumentacijom. U skladu sa Zakonom o postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, za tretiranje slučajeva seksualnog nasilja nad djetetom ili maloljetnom osobom ovlašteni su specijalizovani policijski službenici, sudije i tužioci koji su certificirani za rad sa djecom. Ujedno, ukoliko su djeca ili maloljetna lica žrtve seksualnog nasilja, stručna lica iz centara za socijalni rad poduzimaju mjere iz domena starateljstva radi zaštite interesa djeteta, npr. oduzimanje djeteta, mjere pojačanog nadzora, pronalazak smještaja i sl.

Ispitanici naglasak stavljaju na važnost prvog kontakta između žrtve i policijskog službenika, te ističu da je prvi kontakt najvažniji kako bi žrtva stekla povjerenje u nadležne institucije. Pod nadzorom kantonalnog tužioca, istražitelj u kriminalističkoj policiji poduzima saslušanje žrtve uz prisustvo zapisničara i eventualno psihologa kao osobe zadužene za pružanje podrške svjedocima. Ukoliko žrtva ne može biti saslušana zbog traumatskog iskustva seksualnog nasilja, upućuje se na psihološko vještačenje na osnovu kojeg psiholog daje nalaz i mišljenje koje se koristi u sudskom postupku. Ukoliko je žrtva sposobna za saslušanje, isto se realizira u prikladnoj prostoriji gdje se žrtva upoznaje s pravima i radnjama koje je potrebno poduzeti. Prilikom saslušanja potrebno je voditi računa o dobi, psihofizičkom stanju žrtve, načinu na koji je počinjeno seksualno nasilje i posljedicama seksualnog nasilja. U skladu s tim, prilagođavaju se tehnike obavljanja informativnog razgovora gdje se naglasak stavlja na uvažavanje traumatskog iskustva žrtve, davanje podrške, izbjegavanje iznošenja predrasuda, uspostavljanja povjerenja, upotrebe terminologije razumljive žrtvi.

Ispitanici su opisali proceduru saslušanja žrtve po koracima, te naveli da je prilikom saslušanja žrtve potrebno uvažavati i njeno emocionalno stanje koje potencijalno utiče na način izlaganja činjenica. Žrtve često osjećaju uplašenost, strah, ljutnju, što se potencijalno odražava na konfuznost u izlaganju, gnušanje ili agresivnost. Zbog šoka, žrtve također često nisu u stanju detaljno opisati događaj, te je stoga potrebno realizirati saslušanje kada se žrtva smiri. Doživljene psihofizičke traume otežavaju prisjećanje, pa je potrebno provesti i dodatno saslušanje. Nadalje, navode da je važno izbjegavati ispitivanje žrtve o njenom seksualnom životu prije krivičnog djela. Potrebno je dopustiti žrtvi da odabere da li će saslušanje realizirati s muškarcem ili ženom, a ukoliko uslovi dozvoljavaju potrebno je zatražiti pomoć specijaliziranog stručnjaka koji će žrtvi pružiti podršku u ovisnosti od njenih individualnih potreba i karakteristika, npr. prisustvo intelektualnih ili tjelesnih oštećenja, nepoznavanje službenih jezika BiH. Važno je dopustiti da uz žrtvu seksualnog nasilja bude osoba od povjerenja, ukoliko ta osoba ne ometa tok saslušanja i ukoliko ta osoba nije relevantan svjedok. Ukoliko se utvrdi da je žrtva životno ugrožena i da njena sigurnost nije zagarantovana, žrtvi se obezbjeđuje smještaj i prostor koji ona smatra sigurnim, npr. smještaj u sigurnu kuću, kod porodice

ili prijatelja. Žrtva seksualnog nasilja se upućuje i u Centar za socijalni rad gdje su stručni saradnici, npr. psiholog i socijalni radnik, zaduženi za pružanje stručne podrške žrtvama seksualnog nasilja. Sačinjavaju se službene zabilješke, a informacije dobivene od strane žrtve se proslijeđuju drugim službama zaštite. Žrtve seksualnog nasilja informišu se također o mogućnosti dobivanja besplatne pravne pomoći.

Nadalje, žrtva seksualnog nasilja se po potrebi upućuje u zdravstvene ustanove gdje joj se pruža sveobuhvatna i besplatna zdravstvena zaštita s ciljem očuvanja fizičkog i psihičkog zdravlja. U zdravstvenom kartonu žrtve evidentiraju se sve činjenice, kao i izjava pacijenta ili pratioca pacijenta. Zabilješke s izjavom u zdravstvenom kartonu pacijenta se predočavaju pacijentu ili njegovom pratiocu.

Ukoliko se žrtva seksualnog nasilja ne želi dobrovoljno podvrgnuti specijalističkom ginekološkom pregledu, dežurni sudija ili dežurni tužilac su ovlaštena lica koja izdaju pisanu naredbu za provođenje tjelesnog pregleda doktorima koji su specijalizirani za oblast ginekologije i akušerstva. Ginekološki i tjelesni pregled žrtve je neophodan radi daljnjeg dokazivanja u sudskom postupku. Kriminalistički istražitelj upoznaje ginekologa s razlozima pregleda, uz prikaz naredbe od strane nadležnog suda ili tužilaštva za provođenje ginekološkog/tjelesnog pregleda. Uz odobrenje tužioca, pribavlja se i bris bukalne sluznice počinioca kako bi se utvrdio njegov DNK. Nakon somatske obrade, pisanja izvještaja i popunjavanja ozljednog lista, žrtva seksualnog nasilja se upućuje na pregled psihijatra u centrima za mentalno zdravlje gdje joj se pružaju usluge iz oblasti zaštite mentalnog zdravlja.

Prvi kontakt sudstva sa žrtvom odvija se tek po potvrđenoj optužnici nakon čega se zakazuje suđenje. Tokom suđenja, žrtva ne mora biti u direktnom kontaktu sa počiniteljem, te se svjedočenje žrtve na sudu odvija iz posebne prostorije. U okviru sudstva djeluje Odjel za podršku svjedocima koji se u rad sa žrtvama uključuje od trenutka podizanja optužnice i koji pruža podršku žrtvi do pravnosnažnosti presude. Žrtvama se pruža psihosocijalna podrška prije, u toku i nakon svjedočenja.

4.7. Procjena tretmana žrtava seksualnog nasilja i prodecura koje prolaze

Rukovodioci ustanova usmjerenih na pružanje podrške i zaštite žrtava seksualnog nasilja su ocjenjivali tretman žrtava seksualnog nasilja i prodecura koje prolaze. Podijeljenja su mišljenja o efektivnosti tretmana žrtava seksualnog nasilja. Dok neki smatraju da se žrtvama pruža maksimalna podrška u skladu s mogućnostima ustanova, kao i da postoji educiran kadar i jasne procedure postupanja u ovim slučajevima, neki navode da sistem pružanja podrške i zaštite žrtava nije adekvatan. Uprkos definiranim zakonskim regulativama u ovoj oblasti, u praksi su prisutne brojne birokratske prepreke, a rad s žrtvama je dodatno otežan zbog nedostatka stručnog kadra, nedovoljne educiranosti i senzibiliziranosti za problem seksualnog nasilja. Neki ispitanici navode da je neophodno jačati psihosocijalnu podršku žrtvama seksualnog nasilja, pojednostaviti procedure, ubrzati postupak kod istražnih organa, kao i postupak donošenja konačne presude. Dugotrajnost postupka i blaga kaznena politika su prepoznati kao faktori zbog kojih se tretman žrtava seksualnog nasilja procjenjuje neadekvatnim, a neki ispitanici smatraju da je tretman žrtava seksualnog nasilja otežan zbog nedostatne međuinstitucionalne saradnje. Obzirom na važnost razmjene informacija i mišljenja tokom procesuiranja slučaja i rehabilitacije žrtava, predlaže se kreiranje i usvajanje Protokola o saradnji.

4.8. Multisektorska saradnja

Od rukovodilaca institucija u službi pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja traženo je da na skali od 1 - odličan kvalitet i efikasnost do 4 - u potpunosti loš kvalitet i efikasnost, procijene kvalitet i efikasnost međuinstitucionalne saradnje na konkretnim slučajevima seksualnog nasilja. Čestica je rekodirana na način da veći rezultat označava veći kvalitet i efikasnost međuinstitucionalne saradnje. Prosječna procjena međuinstitucionalne saradnje iznosi $M=3,0$. Odnosno, rukovodioci ustanova procjenjuju da je kvalitet međuinstitucionalne saradnje na konkretnim slučajevima seksualnog nasilja relativno dobar.

Zatim je od uposlenika različitih institucija u oblasti zaštite žrtava seksualnog nasilja traženo da na skali od 1 - odlična saradnja do 5 - nema nikakve saradnje, procijene stepen ostvarene saradnje s različitim institucijama i nevladinim organizacijama u njihovoj lokalnoj zajednici. Čestice su rekodirane na način da veći rezultat označava veći stepen ostvarene saradnje. S druge strane, niži rezultat označava niži stepen ostvarene međusektorske saradnje.

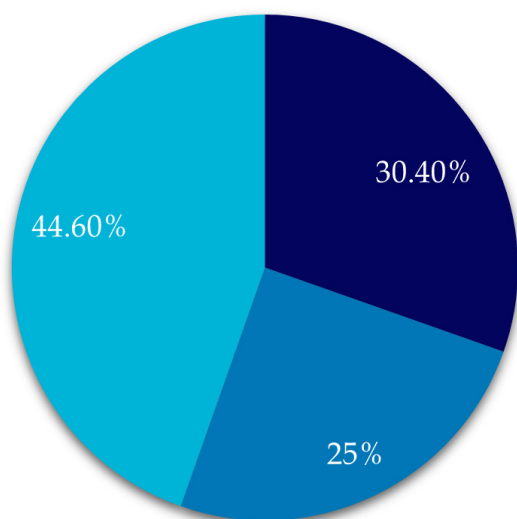
Prosječna ocjena stepena ostvarene saradnje s različitim institucijama u službi zaštite žrtava nasilja iznosi $M=3,99$. Odnosno, ispitanici međusektorsku saradnju procjenjuju zadovoljavajućom. Slika 8. prikazuje prosječne ocjene na svakoj čestici u okviru skale. Prema dobivenim rezultatima, ispitanici procjenjuju da imaju odličnu saradnju s policijskom stanicom ($M=4,46$) i centrima za socijalni rad ($M=4,33$). Relativno dobra saradnja ostvarena je s domovima zdravlja ($M=4,0$), centrima za mentalno zdravlje ($M=4,02$), Osnovnim/Općinskim sudom ($M=4,11$), Okružnim/Kantonalnim sudom ($M=3,94$), Tužilaštvom ($M=4,03$), osnovnim ($M=3,94$) i srednjim školama ($M=3,89$), te nevladinim organizacijama ($M=4,09$). Ispitanici procjenjuju da nemaju potrebe za ostvarivanjem saradnje s centrima za besplatnu pravnu pomoć ($M=3,17$).

Procentualni prikaz odgovora na skali procjene stepena ostvarene saradnje s različitim institucijama odgovornim za pružanje zaštite žrtvama seksualnog nasilja prezentiran je u prilogu izvještaja (Tabela 3). Ispitanici također pomenute institucije prepoznaju kao relevantne u pružanju zaštite i

Grafikon 8: Procjena ostvarenosti međusektorske saradnje

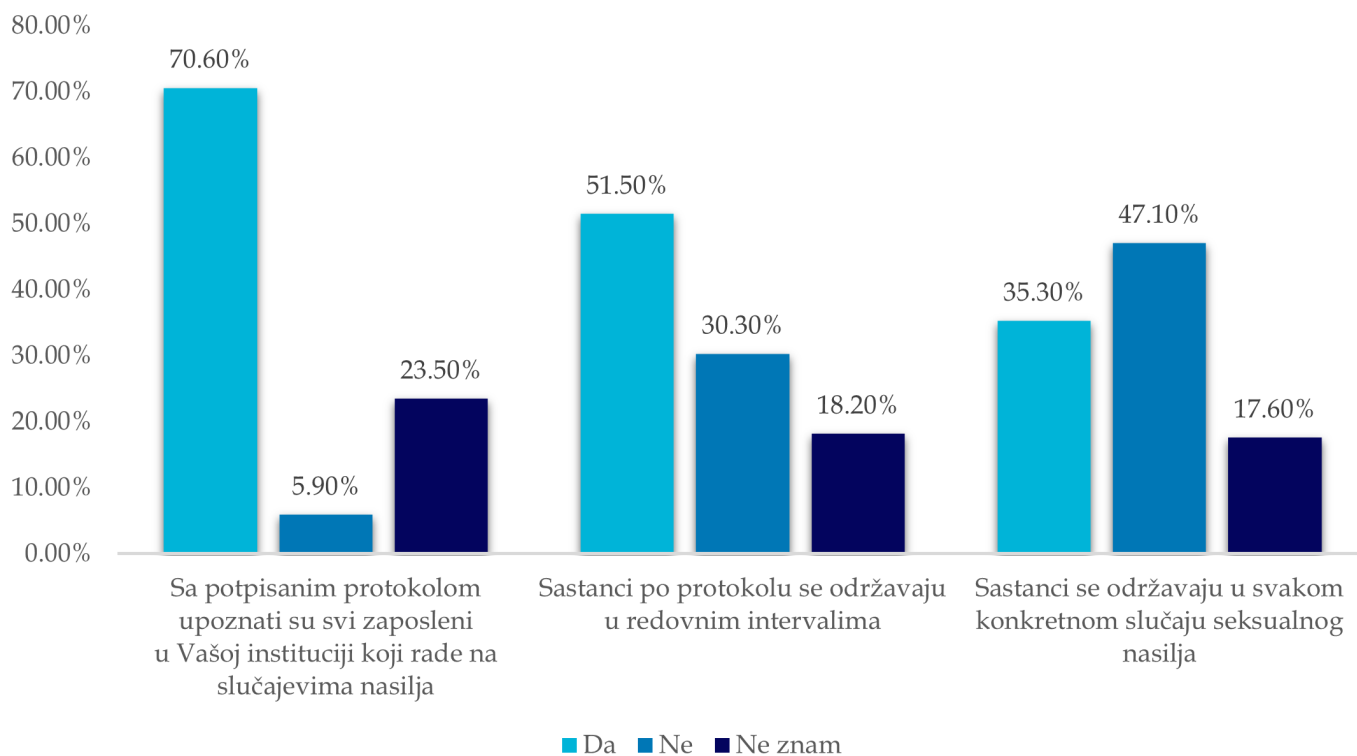
Skoro polovina ispitanika nije upoznata s tim da li u njihovoj lokalnoj zajednici postoji potpisan protokol/memorandum o međusektorskoj saradnji u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja u skladu sa standardima Istanbulske konvencije (44,6%). Zatim, 30,4% ispitanika navodi da pomenuti protokol postoji, dok je 25% ispitanika izrazilo oprečan stav (Grafikon 9).

Grafikon 9. Protokol/memorandum o međusektorskoj saradnji u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja

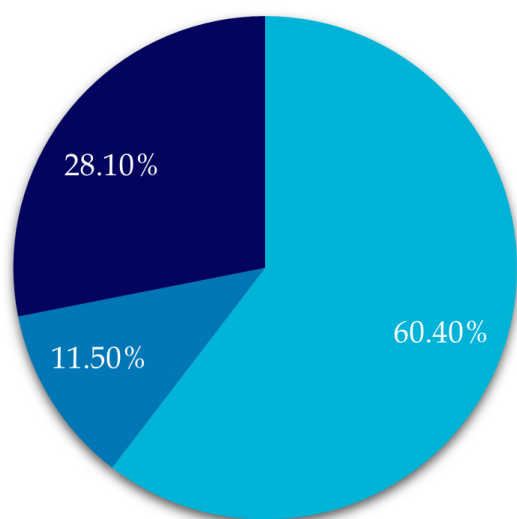
■ Da ■ Ne ■ Ne znam

Većina ispitanika, koji su naveli da u njihovoj lokalnoj zajednici postoji protokol/memorandum o međusektorskoj saradnji u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja, ističe da su s potpisanim protokolom upoznati svi zaposleni u instituciji u kojoj rade (70,6%). Više od polovine njih navodi da se sastanci po protokolu održavaju u redovnim intervalima (51,5%), a skoro polovina ispitanika ističe da se sastanci ne održavaju u svakom konkretnom slučaju seksualnog nasilja (47,1%) (Grafikon 10).

Grafikon 10. Djelovanje u skladu s protokolom/memorandumom o međusektorskoj saradnji u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja

Iako ispitanici međusektorsku saradnju procjenjuju zadovoljavajućom, više od polovine njih smatra da bi trebalo revidirati ili usvojiti novi protokol kojim bi se definisali efektivniji mehanizmi saradnje, kako bi se olakšao rad i postupanje u slučajevima seksualnog nasilja (60,4%). S druge strane, 11,5% ispitanika je izrazilo oprečan stav, a 28,1% nije sigurno da li bi se protokol o međusektorskoj saradnji trebao revidirati ili usvojiti (Grafikon 11). Mišljenje ispitanika je da bi tim radnim tijelom trebale koordinirati različite institucije: Vlada, Vijeće ministara BiH, gradska uprava, Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne politike, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo obrazovanja, Ministarstvo pravde, Centri za mentalno zdravlje i zdravstvene ustanove, Centri za socijalni rad, policijske ustanove, sudovi i tužilaštva, organ starateljstva, sigurne kuće, entitetski Gender centri i škole.

Grafikon 11: Potreba za revidiranjem protokola o međusektorskoj saradnji

■ Da ■ Ne ■ Ne znam

4.9. Prepreke u radu sa žrtvama seksualnog nasilja

Primarni problem s kojim se različiti stručnjaci susreću u radu sa žrtvama seksualnog nasilja jeste nedostatak ili nedovoljna preciznost pisanih procedura koje se odnose na rad sa žrtvama seksualnog nasilja. Nadalje, istaknut je problem neblagovremenog prijavljivanja doživljenog seksualnog nasilja, što potencijalno dovodi do uništenja bioloških tragova nasilja. Kada je u pitanju očuvanje bioloških tragova nasilja, jedan od problema koje ispitanici navode odnosi se na dugotrajno čekanje pregleda u zdravstvenim ustanovama, pri čemu smatraju da žrtve seksualnog nasilja trebaju imati prioritet radi pravovremenog uzimanja forenzičkih dokaza. Ujedno, ispitanici navode da je neprijavljivanje seksualnog nasilja često rezultat straha od počinitelja, straha od stigmatizacije od strane društva, nedostatne informiranosti o svojim pravima, dugotrajnost postupka i nepovjerenje u nadležne institucije. Ispitanici ističu da je nepovjerenje u nadležne institucije i posljedično odustajanje od prijave nasilja nerijetko uzrokovano neadekvatnim pristupom pojedinih policijskih službenika koji ne shvataju ozbiljno prijavu seksualnog nasilja i koji nisu dovoljno educirani o načinu intervjuisanja žrtve. Slijedom toga, postavljaju sugestivna pitanja prebacujući na žrtvu odgovornost za doživljeno seksualno nasilje. Istaknuta je i nedovoljna senzibiliziranost drugih stručnjaka koji rade u oblasti pružanja podrške i zaštite žrtava seksualnog nasilja. Ispitanici navode da je neophodno osvještavati stručni kadar o aspektima kao što su psihofizičko stanje žrtve, potencijalna odbojnost žrtve da svjedoči u predmetu, strah od počinitelja nasilja, strah od osude bračnog partnera, djece, zajednice itd. Sukladno tome, pristup žrtvi seksualnog nasilja treba biti individualiziran. Žrtve sek-

sualnog nasilja također osjećaju strah od narušavanja njihove privatnosti i retraumatiziranja zbog učestalog izlaganja traumatskom iskustvu, što se često događa zbog žalbi i ponavljanja postupka na sudu. Mišljenje ispitanika je da žrtvama treba kontinuirana podrška, pri čemu ne postoji sistem dugoročnog pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja nakon procesuiranja slučaja. Dodatno, otežano je pružanje podrške žrtvama koje žive u ruralnim sredinama i koje nemaju mogućnost putovanja u veći grad gdje su uglavnom centralizovane ustanove usmjerene na zaštitu žrtava seksualnog nasilja, npr. centri za mentalno zdravlje, centri za socijalni rad i sl.

Kao probleme i prepreke u radu sa žrtvama seksualnog nasilja i na predmetima iz ove oblasti, ispitanici prepoznaju i nedostatak stručnog kadra i profesionalno sagorijevanje, nedovoljnu educiranost stručnjaka, sporost u radu sudova i drugih institucija, dugotrajnost postupka dokazivanja, neizvršavanje sudskih presuda u kojima je dosuđen određeni iznos materijalne i/ili nematerijalne štete, kao i nepostojanje fonda za isplatu žrtava na državnom nivou kako bi se osigurao pristup naplati. Također, sistem zbrinjavanja žrtava je neadekvatan, kazne za seksualno nasilje su blage, a neki ispitanici navode da nisu uspostavljeni jasni mehanizmi saradnje između različitih institucija u službi pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja.

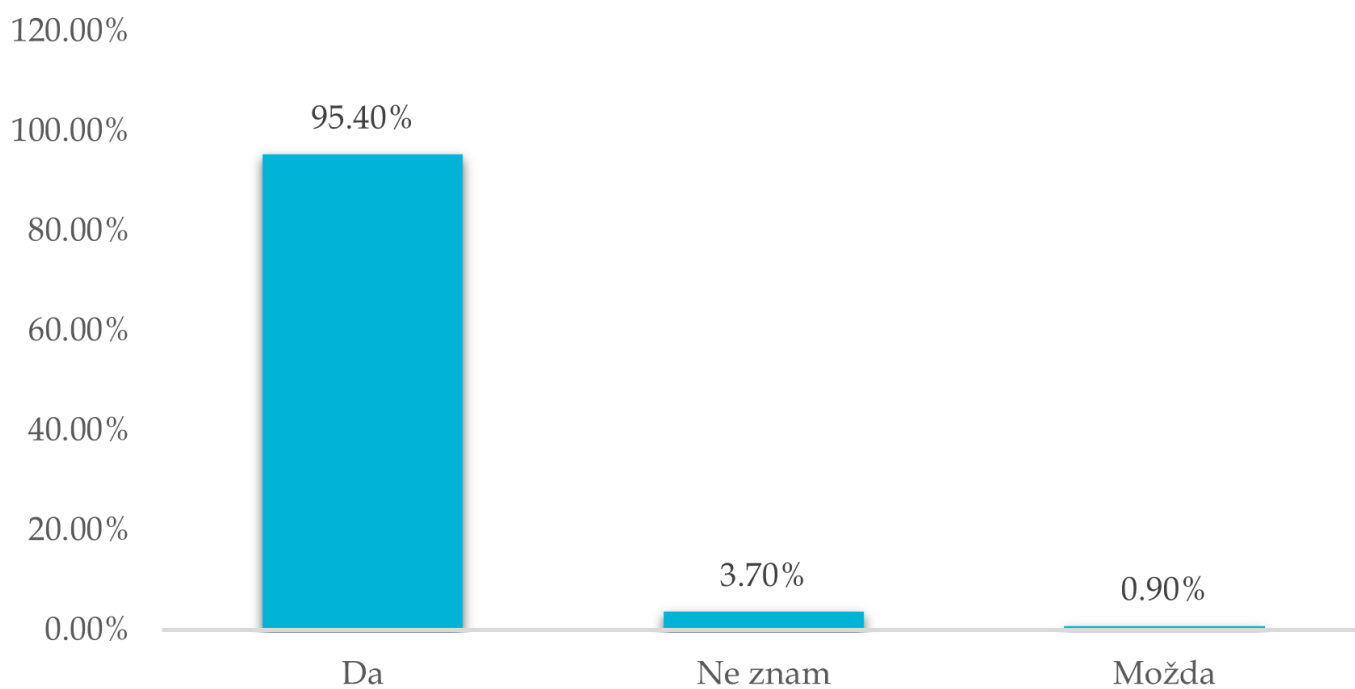
4.10. Potrebe stručnjaka u radu na predmetima seksualnog nasilja

Od predstavnika ustanova usmjerenih na pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja traženo je da navedu šta bi im olakšalo rad na predmetima seksualnog nasilja, a rukovodioci ustanova su dodatno precizirali šta bi unaprijedili u kapacitiranosti i praksama službi kojima rukovode. Ispitanici navode da je potrebno više raditi na osvještavanju društva o problemu seksualnog nasilja i negativnim posljedicama stigmatiziranja žrtava. Ističu da bi njihov rad bio efektivniji ukoliko bi postojale jasne procedure u radu sa žrtvama seksualnog nasilja, preciznija pravna regulativa i registar počinitelja seksualnog nasilja. Iako ispitanici međusektorsku saradnju procjenjuju zadovoljavajućom, mnogi navode da je potrebno uložiti dodatne napore kako bi se saradnja između različitih institucija poboljšala, ističući da sistem pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja treba biti multidisciplinarnan. S ciljem pružanja adekvatne podrške žrtvama seksualnog nasilja, potrebno je formiranje specijalističkih timova i veći broj stručnjaka u ovom području. Primjerice, istaknuta je potreba za većim brojem policijskih službenica, a obzirom da često jedan socijalni radnik radi sa žrtvama seksualnog nasilja, smatraju potrebnim da u timu budu psiholog i najmanje dva socijalna radnika – muškarac i žena, kako bi žrtva imala mogućnost da izabere s kim će obavljati razgovor. Nedostatan je također broj stručnih savjetnika u pripremi predmeta u kojima su žrtve seksualnog nasilja djeca. Ispitanici ujedno navode da je neophodno jačati sistem pravne podrške svjedocima. Potrebne su i dodatne edukacije s ciljem senzibiliziranja stručnjaka za problem seksualnog nasilja, te unapređenje profesionalnih vještina.

Ispitanici također smatraju da je potrebno poboljšati zdravstvenu zaštitu žrtava, te da je neophodan veći broj psihologa u ambulantama porodične medicine. Prioritiziraju veću uključenost centara za zaštitu mentalnog zdravlja u radu sa žrtvama i u superviziranju stručnih radnika koji rade na ovakvim slučajevima, te osnivanje grupa ili udruženja za pružanje pomoći žrtvama seksualnog nasilja. Predlažu također osnivanje kriznih centara za žrtve seksualnog nasilja gdje bi im se pružio kompletan medicinski tretman, a istaknuta je i važnost pružanja kontinuirane podrške žrtvama i nakon procesuiranja slučaja ili izlaska iz Sigurne kuće.

U konačnici, većina ispitanika (95,4%) ističe da bi osnivanje specijalizovanih usluga podrške za žrtve seksualnog nasilja olakšalo njihov rad (Grafikon 12). Osnivanje takvih ustanova predstavlja obavezu po standardima Istanbulske konvencije.

Osnivanje specijalizovanih usluga podrške za žrtve seksualnog nasilja

Grafikon 12: Olakšanje rada kroz osnivanje specijalizovanih usluga podrške za žrtve seksualnog nasilja

Zaključci i preporuke

05

Istraživanje je završeno u aprilu 2023. godine. Nakon sumiranja rezultata i iscrpne analize, generalno se zaključuje da se ispitanici ne povode klišeiziranom razumijevanju silovanja kao nečega što se dešava fizički privlačnim ženama koje se rizično ili „preslobodno“ ponašaju, u nekom mračnom, zabačenom prostoru. Također, ispitanici nisu rodno pristrasni, što pokazuje njihovo razumijevanje da su i muškarci potencijalne žrtve seksualnog nasilja. Iznimno je važno to što se podjednako vrednuju traumatsko iskustvo i muškaraca i žena. Ipak, ispitanici potvrđuju da rodne predrasude i mitovi o seksualnom nasilju postoje u javnim službama koje žrtvama treba da pruže zaštitu i da stigmatizacija žrtava predstavlja ozbiljnu prepreku za prijavu seksualnog nasilja i pristup pravima na zaštitu i podršku. Navode i problem potkapacitiranosti institucija za rad na slučajevima seksualnog nasilja, nedovoljno psihosocijalne podrške žrtvama kao i dugo trajanje sudskih postupaka i izloženost žrtava ponavljanju davanja izjava. Mapiran je i manjak žena policijskih službenica kao i psihologa koji bi, pored podrške žrtvama olakšali proces istrage, zaštite i podrške. Navedene prepreke i potrebe upućuju da stvarnost rada na predmetima seksualnog nasilja ne nalikuje onoj koju propisuju i sadašnji, sa Istanbulsom konvenciji, neusklađeni zakoni o krivičnom procesu, kao i protokoli koji obavezuju da pristup nasilju prema ženama u središte intervencije pozicionira žrtvu i njene potrebe.

Ispitanici procjenjuju da je međusektorska saradnja zadovoljavajuća, ali ipak više od polovine smatra da bi trebalo revidirati postojeće ili usvojiti novi protokol kojim bi se definisali efikasniji mehanizmi saradnje među institucijama.

Brine što čak 83,8% ispitanika navodi da nisu prisustvovali obukama o standardima Istanbulske konvencije, što otvara pitanje njihove formalne upućenosti u obavezu postupanja i izvještavanja po ovoj međunarodnoj obavezi. Više od trećine ispitanika su vrlo malo ili nikako upoznati sa standardima Konvencije. Ipak, ohrabruje to što je većina djelomično ili u dovoljnoj mjeri upoznata sa svrhom Konvencije putem samoinformisanja.

Jedan od problema koji se ističe jeste veoma dugo čekanje žrtava na pregled u zdravstvenoj instituciji. Baš zbog toga, potrebno je žrtvama dati prioritet pri pregledu. Osnivanjem specijalizovanih centara za žrtve silovanja, pristupilo bi se rješavanju ovog problema.

Naučene lekcije sa savjetovanja za 51 osobu profesionalno angažovanu u relevantnim institucijama iz 2022. godine, uključuju jasnu artikulaciju sljedećeg:

- a) nedovoljno razvijeni profesionalni kapaciteti i nesenzibiliziranost za rad sa žrtvama, a posebno maloljetnim osobama, te nedovoljno razvijen multidisciplinarni pristup i koordinisana podrška svih profesionalaca u zajednici u obezbjeđenju adekvatne i efikasne podrške žrtvama;
- b) nepovoljan položaj žrtava seksualnog nasilja i silovanja, a posebno maloljetnih osoba, izazvan traumatskim iskustvima pretrpljenog nasilja, koje narušava mentalno i fizičko zdravlje žrtve, i koji je dodatno otežan nedovoljnom informisanosti o osnovnim pravima i dostupnoj psihosocijalnoj i pravnoj pomoći prije, za vrijeme i nakon sudskog procesa;
- c) postojeća zakonska rješenja u Bosni i Hercegovini koja uređuju ovu oblast su kvalitetna ali nisu usklađena sa međunarodnim standardima i Istanbulsom konvencijom što dovodi do nedosljednosti u primjeni i neujednačenoj praksi koje u konačnici štete žrtvama (Nasilje o kojem se ne govori, 2022).

Rezultati desk analize i terenskog istraživanja Podrška žrtvama seksualnog nasilja potvrđuju ove lekcije.

Preporuka istraživanja provedenog u sigurnim kućama je da organizacije okupljenje u Sigurnu mrežu pokrenu inicijativu za izradu smjernica za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja unutar

sigurnih kuća, koje bi se mogle primjenjivati u svim sigurnim kućama u BiH. Preporučuje se takođe da se uspostavi kontakt sa Udruženjem supervizora BiH, te da se kroz odgovarajuće programe pokuša obezbijediti kontinuirana supervizija za stručne radnike sigurnih kuća u BiH. Kao poseban problem istakao se smještaj djece muškog pola, starijeg uzrasta. Istanbulska konvencija od država potpisnica zahtijeva da se siguran smještaj obezbijedi za sve žene i njihovu djecu koje imaju potrebu za ovom vrstom zbrinjavanja. Zbrinjavanje djece muškog pola s majkama u sigurnim kućama zahtijeva proširenje smještajnih kapaciteta, koji bi bili namijenjeni za dječake, angažovanje dodatnog stručnog osoblja i njihovu edukaciju, što podrazumijeva značajna finansijska sredstva, kako inicijalna, za samo proširenje smještajnih kapaciteta, tako i značajno povećanje ukupnih troškova za finansiranje plata stručnih radnika. Prema trenutnom modelu finansiranja, ove preporuke nije moguće sprovesti. Zbog svega navedenog, pitanje smještaja dječaka iznad 14 godina u sigurnim kućama potrebno je delegirati kao pitanje od šireg društvenog značaja.

5.1. Preporuke

Rad na prevenciji

Sekundarna analiza zaključuje da se trebaju uvesti redovne javne kampanje namijenjene informisanju opšte i profesionalne javnosti o fenomenu seksualnog nasilja i silovanja kao i predrasudama koje utiču na društvo i odnos prema žrtvama. Preventivne programe i obuke o uzrocima i posljedicama seksualnog nasilja i silovanja treba održavati kontinuirano i redovno evaluirati i unapređivati.

Unapređenje profesionalnih kapaciteta

Potrebno je realizirati dodatne obuke u oblasti pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja u pravnim mehanizmima usmjerenim na djelotvornije tretiranje različitih oblika nasilja nad ženama. Budući da čak 38,9% ispitanika navodi da ne postoje zvanične pisane procedure i obavezujuća uputstva za rad i postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja, a 27,4% ispitanika nije upoznato s tim da li te procedure postoje, zaključuje se da se mora čim prije pristupiti kompletiranju formalnih instrukcija i procedura i upoznavanja s njima.

I primarno i sekundarno istraživanje potvrđuje da je neophodno ojačati kadrovske kapacitete (psiholozi, socijalni radnici) u centrima za socijalni rad, domovima zdravlja, policiji i pravosudnim ustanovama i obezbijediti im adekvatne obuke i tehničko-materijalne uslove za nesmetan i siguran rad sa žrtvama. Također, prepoznata je potreba zaštite mentalnog zdravlja i sprečavanje profesionalnog sagorijevanja svih koji su direktno angažovani u radu sa žrtvama, što je iznimno zahtjevno.

Sigurne kuće

Preporuka istraživanja provodenog u sigurnim kućama je da organizacije okupljene u Sigurnu mrežu pokrenu inicijativu za izradu smjernica za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja unutar sigurnih kuća, koje bi se mogle primjenjivati u svim sigurnim kućama u BiH. Preporučuje se takođe uspostavljanje kontakta sa Udruženjem supervizora BiH, kako bi se kroz odgovarajuće programe pokušala obezbijediti kontinuirana supervizija za stručne radnike sigurnih kuća u BiH. Kao poseban problem istakao se smještaj djece muškog pola, starijeg uzrasta. Istanbulska konvencija od država potpisnica zahtijeva da se siguran smještaj obezbijedi za sve žene i njihovu djecu koje imaju potrebu za ovom vrstom zbrinjavanja. Zbrinjavanje djece muškog pola sa majkama u sigurnim kućama zahtijeva proširenje smještajnih kapaciteta, koji bi bili namijenjeni za dječake, angažovanje dodatnog stručnog osoblja i njihovu edukaciju, što podrazumijeva značajna finansijska sredstva, kako inicijalna, za samo proširenje smještajnih kapaciteta, tako i značajno povećanje ukupnih troškova za finan-

siranje plata stručnih radnika. Prema trenutnom modelu finansiranja, ove preporuke nije moguće sprovesti. Zbog svega navedenog, pitanje smještaja dječaka iznad 14 godina u sigurnim kućama, potrebno je delegirati kao pitanje od šireg društvenog značaja.

Sistemska unapređenje položaja i prava žrtava seksualnog nasilja i silovanja

Uprkos važećem zakonskom okviru, identifikovane su određene birokratske prepreke, ali i kadrovska podkapacitiranost i nedovoljna senzibiliziranost za rad sa žrtvama. Zaključuje se da je kroz sistem neophodno jačati psihosocijalnu podršku žrtvama, učiniti procedure efikasnijim, učiniti istražne i sudske postupke bržima, te pooštriti kaznenu politiku. Istraživanje također potvrđuje da je bolja međuinstitucionalna saradnja od ključnog značaja za unapređenje situacije. Multisektorsku saradnju treba uspostaviti na nivou lokalnih zajednica, sa definisanim rokovima postupanja, povratnom službenom korespondencijom i obavezom razmjene ključnih informacija i dokaza. Obzirom na važnost razmjene informacija i mišljenja tokom procesuiranja slučaja i rehabilitacije žrtava, predlaže se kreiranje i usvajanje Protokola o saradnji među institucijama, tamo gdje isti ne postoji. Također, treba unaprijediti informisanost svih relevantnih službi.

Krivično procesni zakoni trebaju preciznije definisati da sud i tužilaštva poučavaju žrtve o njihovoj ulozi u postupku, službama koje joj stoje na raspolaganju za pomoć (vladine i nevladine), pravu na pravnu pomoć, pravu da traži obeštećenje, o mjerama zaštite za žrtvu i njenu porodicu i slično. Troškovi pravne pomoći za ovu kategoriju oštećenih treba da budu uključeni u troškove krivičnog postupka.

Praksa sudova i tužilaštava da treba obavezno uključiti poučavanje žrtve o njihovoj ulozi u postupku, dostupnim oblicima psihosocijalne pomoći, pravu na pravnu pomoć, pravu da traži obeštećenje, o mjerama zaštite za žrtvu i njenu porodicu, treba postati standard u postupanju svih sudija i tužilaca. Sekundarna analiza potvrđuje da se treba uvesti sistemska praksa procjene rizika za žrtve seksualnog nasilja i silovanja od ponavljanja djela, zastrašivanja, ucjenjivanja, po uzoru na rad sa žrtvama nasilja u porodici. Pravna zaštita žrtava u toku postupka nije na zadovoljavajućem nivou i svjedoči da su mnogo puta njeni subjekti i sami bili razočarani i obeshrabreni pod dojmom da se više vodi računa o pravima optuženih lica nego o pravima žrtava.

Sekundarna analiza upućuje na to da je neophodno izvršiti izmjene Krivičnog zakonika Republike Srpske, Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine i Krivičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine na način da se osigura potpuna zaštita pravnog dobra (polne slobode) uz inkriminisanje ponašanja koja napadaju navedeno pravno dobro, kako u situaciji kada ne postoji slobodan pristanak pasivnog subjekta tako i u situacijama kada se djelo ostvaruje pod prisilom, upotrebom sile i prijetnje uz obuhvatanje i kvalifikatornih oblika.

Čak 95,4% ispitanika koji su učestvovali i primarnom istraživanju, istaklo je da bi osnivanje specijalizovanih usluga podrške za žrtve seksualnog nasilja olakšalo njihov rad.

Reference i literatura

1. Deklaracija o ukidanju nasilja nad ženama (DEVAW), UN, 1993., Rezolucija 48/104.
2. Genc, A., Samac, N., Knežević, L., Petrović, K., & Konc, I. (2018). Upitnik za ispitivanje mitova o silovanju-pilot istraživanje. *Psihološka istraživanja*, 21(2).
3. Istraživanja iskustava u radu sigurnih kuća u BiH sa žrtvama seksualnog nasilja – interni dokument.
4. Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz 2011. godine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine – Međunarodni ugovori“ br. 19/13).
5. Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, 1981.
6. Martinjak, D. (2003). Karakteristike počinitelja i žrtava, te situacija kaznenog djela silovanja. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 11(1), 93-104.
7. Mujezinović, J., Marković, I., Begić S. (2021). Krivično-pravna zaštita, pravni i socijalni položaj žrtava seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini, Osnovna studija, Fondacija „Lara“ Bijeljina i Fondacija lokalne demokratije Sarajevo.
8. Nasilje o kojem se ne govori - Položaj žrtava seksualnog nasilja iz ugla profesionalaca u BiH (ovaj dokument je rađen da posluži kao neka vrsta instrukcija za pružaoce opštih usluga podrške u radu sa žrtvama i na slučajevima seksualnog nasilja).
9. Obećavajuće prakse uspostavljanja i pružanja specijalizovanih servisa podrške ženama sa iskustvom seksualnog nasilja - Cijeli dokument i skraćena verzija (publikacija WAVE-a - Mreža žena protiv nasilja Evrope).
10. Opšti protokol za sprečavanje i postupanje u slučajevima seksualnog nasilja (Gender Centar Republike Srpske).
11. Osnovna studija - Krivično-pravna zaštita, pravni i socijalni položaj žrtava seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini.
12. Patić, B. S. (2021). Okrivljavanje žrtava seksualnog nasilja u kontekstu internalizovanog seksizma i ženske unutarrodne hostilnosti. *Sociologija*, 63(4), 688-707.
13. Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, 1995.
14. Resursni paket za odgovor pružalaca zdravstvenih usluga u Republici Srpskoj na rodno zasnovano nasilje (Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, UNFPA, 2015).
15. Smjernice i preporuke za rad sa žrtvama seksualnog nasilja (namjenjene prvenstveno stručnom osoblju sigurnih kuća) - Poglavlje 2. Pravni i institucionalni okvir za zaštitu žrtava od seksualnog nasilja (namijenjene stručnom osposobljavanju osoba angažovanih u sigurnim kućama).
16. Silovanje je zločin: priručnik za žene koje su preživele seksualno nasilje, za sve one koje/koji im mogu biti podrška, ali i za sve druge žene (2022). Autonomni ženski centar Beograd.
17. Vijeće Evrope (2011). Konvencija o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Dostupno na: <https://rm.coe.int/168046246e>.

UPITNIK ZA PROCJENU KAPACITETA ZA PRUŽANJE PODRŠKE ŽRTVAMA SEKSUALNOG NASILJA

Članice Konzorcija ženskih organizacija Sigurna mreža koji čine Fondacija „Lara“ iz Bijeljine, Fondacija lokalne demokratije iz Sarajeva, UG „Budućnost“ iz Modriče, UG „Vive žene“ iz Tuzle, Fondacija „Udružene žene“ iz Banjaluke, Udruženje „Žena BiH“ iz Mostara i Udruženje „Žene sa Une“ iz Bihaća, u cilju unapređenja položaja i prava žrtava seksualnog nasilja, provode istraživanje o procjeni kapaciteta javnih službi i ustanova za brz i efikasan odgovor na seksualno nasilje uključujući i dostupne mehanizme pomoći i podrške žrtvama. Istraživanjem su obuhvaćene regije Bijeljina, Doboj, Banja Luka (u Republici Srpskoj) i područja Kantona Sarajevo, Hercegovačko-neretvanskog kantona, Unsko-sanskog i Tuzlanskog kantona (u Federaciji BiH).

Istraživanje je dio projekta „Unapređenje specijalizovanih usluga podrške žrtvama seksualnog nasilja u BiH“ koji se realizuje u saradnji sa Uredom UN Women u BiH i uz finansijsku podršku Švedske.

Pojam 'seksualno nasilje' u upitniku je korišten kao zajednički naziv za niz krivičnih djela ugrožavanja polnog integriteta, koja pored silovanja kao najtežeg krivičnog djela iz ove oblasti, podrazumijeva krivična djela bludne radnje, polna ucjena, obljuba nad nemoćnim licem, polno nasilje nad djetetom, obljuba nad djetetom mlađim od 15 godina, upoznavanje djece sa pornografijom i druga koja su u krivičnim zakonima grupisana u posebnu grupu krivičnih djela pod nazivom Krivična djela protiv spolne slobode i morala (Federacija BiH), Krivična djela protiv polnog integriteta (Republika Srpska), i Krivična djela protiv spolne slobode i morala (Brčko distrikt BiH).

Fenomenološki, seksualno nasilje spada u zločine s najvećim tamnim statistikama. Žrtve rjetko prijavljuju silovanje, seksualno uzmemiravanje i druge seksualne delikte jer se plaše da im javne službe neće vjerovati i da će ostati zauvijek „krive“ za nasilje kojem su bile izložene. Pored toga, seksualno nasilja ostavlja teške traume od kojih se žrtve, bez stručne pomoći i podrške društva, teško ili nikad ne oporave. Jačenje institucionalne podrške za brz, senzibilan i efikasan odgovor na seksualne delikte i uspostavljanje specijalizovanih usluga podrške za žrtve silovanja i drugih krivičnih djela seksualnog nasilja, jedan su od načina da se poveća povjerenje žrtava u sistem i institucije i seksualno nasilje umani i suzbije, čemu treba da doprinesu i rezultati ovog istraživanja.

Vaše učešće u istraživanju je veoma značajno jer iznošenjem stavova i iskustava o radu sa žrtvama nasilja pomažete da se pravilno sagleda dostignuti nivo intervencije u slučajevima seksualnog nasilja, unaprijedi institucionalni odgovor i obezbijedi bolja zaštita žrtava.

Podaci o Vama, kao i Vaši odgovori tretirat će se povjerljivo i bit će analizirani grupno.

Hvala Vam na izdvojenom vremenu!

BLOK I: SOCIODEMOGRAFSKA OBILJEŽJA

1. Spol:

- a. muški
- b. ženski

2. Vaša dob (*upišite broj godina*): _____

3. Vaša stručna sprema: _____

4. Radno mjesto: _____

5. Zanimanje: _____

6. Godine radnog iskustva u struci: _____

7. Institucija/organizacija u kojoj radite (*upišite naziv institucije/organizacije*): _____

8. Navedite opštine/općine koje pokrivete svojom nadležnošću

--

BLOK II: OBUKE I KAPACITETI

9. Koliko ste generalno u svom radu imali priliku da se stručno usavršavate u području pružanja podrške žrtvama seksualnog nasilja:

- a. uopšte nisam imao/la priliku
- b. veoma malo
- c. dovoljno
- d. i više nego dovoljno

10. Da li ste u svom dosadašnjem radu imali priliku da prisustvujete treningu ili seminaru koji je specifično trebao da doprinese unapređenju Vaših kompetencija za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja?

- a. Da
- b. Ne

11. Ukoliko je Vaš odgovor na prethodno pitanje bio DA, možete li u tabeli ispod navesti a) naziv treninga/seminara, b) organizatora treninga/seminara, i c) u kojoj mjeri procenjujete da je isti unaprijedio Vaše kompetencije za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja. Molimo Vas da navedete obuke na kojima ste učestvovali.

Naziv treninga/seminara	Organizator treninga/seminara	Koliko su unaprijeđene Vaše kompetencije za rad s žrtvama seksualnog nasilja
		1. Nimalo 2. Malo 3. Dovoljno 4. Puno

		1. Nimalo 2. Malo 3. Dovoljno 4. Puno
		1. Nimalo 2. Malo 3. Dovoljno 4. Puno
		1. Nimalo 2. Malo 3. Dovoljno 4. Puno
		1. Nimalo 2. Malo 3. Dovoljno 4. Puno

12. U kojoj mjeri i na koji način ste upoznati sa odredbama Istanbulske konvencije u oblasti zaštite od seksualnog nasilja?

13. Da li ste prisustvovali obukama o standardima Istanbulske konvencije? Ako je odgovor DA, u kućici ispod navedite ko je organizovao obuku.

- a. Da
- b. Ne

14. Da li postoje pisane procedure i obavezujuća uputstva za rad i postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja usvojene ili donesene od strane Vaše institucije ili nadležnog ministarstva?

- a. Da
- b. Ne
- c. Ne znam

15. Ako ste na prethodno pitanje odgovorili DA, možete li ukratko opisati šta je propisano procedurama?

16. Ako ste na pitanje pod brojem 14. odgovorili NE, da li mislite da bi Vam bilo lakše raditi kada biste imali procedure i način postupanja u slučaju seksualnog nasilja?

- a. Da
- b. Ne
- c. Ne znam

BLOK III: KRIZNA INTERVENCIJA

17. Koje su Vaše obaveze i odgovornosti u radu sa žrtvama seksualnog nasilja? Na koji način Vi u okviru svoje pozicije u instituciji/organizaciji u kojoj radite pružate podršku žrtvama seksualnog nasilja?

18. Na skali od **1 - odlična saradnja** do **5 - nema nikakve saradnje**, procijenite stepen ostvarene saradnje sa institucijama/nevladinim organizacijama u vašoj lokalnoj zajednici (na primjer, rad na konkretnim slučajevima)

	Odlična saradnja	Relativno dobra saradnja	Nemamo potrebe za ostvarivanjem saradnje	Otežana saradnja i komunikacija	Nemamo nikakvu saradnju
Policijska stanica	1	2	3	4	5
Centar za socijalni rad	1	2	3	4	5
Dom zdravlja	1	2	3	4	5
Centar za mentalno zdravlje	1	2	3	4	5
Osnovna škola	1	2	3	4	5
Srednja škola	1	2	3	4	5
Centar za besplatnu pravnu pomoć	1	2	3	4	5
Osnovni sud/Općinski sud	1	2	3	4	5
Okružni sud/Kantonalni sud	1	2	3	4	5
Tužilaštvo	1	2	3	4	5
Nevladina organizacija	1	2	3	4	5

19. Koji su najveći problemi i prepreke sa kojim se susrećete u kontekstu rada sa žrtvama seksualnog nasilja ili na predmetima koji se odnose na ovu oblast?

20. Koje su po Vama ključne institucije, organizacije i sl. za pružanje zaštite i podrške žrtvama seksualnog nasilja, i zbog čega?

21. Šta bi dodatno olakšalo Vaš rad na predmetima seksualnog nasilja i učinilo ga efikasnijim?

22. Da li bi osnivanje specijalizovanih usluga podrške za žrtve seksualnog nasilja olakšale Vaš rad (što predstavlja obavezu po standardima Istanbulske konvencije¹)?

BLOK IV: MULTISEKTORSKA SARADNJA

23. Da li postoji potpisan protokol/memorandum u Vašoj lokalnoj zajednici o međusektorskoj saradnji u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja u skladu sa standardima Istanbulske konvencije²?

- a. Da
- b. Ne
- c. Ne znam

24. Ako ste na prethodno pitanje odgovorili DA molimo vas da odgovorite na sljedeća pitanja

	DA	NE	NE ZNAM
S potpisanim protokolom upoznati su svi zaposleni u Vašoj instituciji koji rade na slučajevima nasilja			
Sastanci po protokolu se održavaju u redovnim intervalima			
Sastanci se održavaju u svakom konkretnom slučaju seksualnog nasilja			

25. Da li smatrate da bi trebalo revidirati protokol (ako postoji) ili usvojiti novi protokol kojim bi se definisali efikasniji mehanizmi saradnje kojim bi se olakšao rad i postupanje u slučajevima seksualnog nasilja?

- a. Da
- b. Ne
- c. Ne znam

26. Koja institucija bi po Vašem mišljenju trebalo da koordinira ovim radnim tijelom (navedite)

BLOK V: RAZUMIJEVANJE/PERCEPCIJE

27. Na skali od **1 - uopšte se ne slažem** do **5 - u potpunosti se slažem** procijenite u kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama:

1 Ova obaveza propisana je Članom 16 Prevetivna intervencija i program tretmana Istanbulske konvencije, stav 3.

2 Prema Članu 7 posvećenom jasnoj i koordinisanoj politici, te Članu 18 koji tretira opšte obaveze prema Konvenciji, svaka država treba osigurati koordinaciju sa svim nivoima vlasti na kojima se predviđa praktična primjena.

	Uopšte se ne slažem	Donekle se ne slažem	Niti se slažem niti se ne	Donekle se slažem	U potpunosti se slažem
Pristojne i moralne osobe ne mogu biti žrtve seksualnog nasilja.	1	2	3	4	5
Muškarci ne mogu biti žrtve seksualnog nasilja.	1	2	3	4	5
Žrtve seksualnog nasilja su većinom mlade i privlačne žene.	1	2	3	4	5
Silovanje je izraz nekontrolisane želje za spolnim odnosom.	1	2	3	4	5
Silovatelj su seksualno frustrirane osobe.	1	2	3	4	5
Razlog zbog kojih većina silovatelja počini seksualno nasilje jeste potreba za spolnim odnosom.	1	2	3	4	5
Većina silovatelja počini seksualno nasilje zbog toga što ih nasilje uzbuđuje.	1	2	3	4	5
Silovatelji su uglavnom neatraktivni ljudi koji ne mogu da imaju spolni odnos na drugačiji način.	1	2	3	4	5
Silovanje je prilika za većinu silovatelja da dokažu svoju snagu.	1	2	3	4	5
Svi silovatelji imaju psihičke poteškoće.	1	2	3	4	5
Žrtve izazivaju silovanje svojim izgledom ili ponašanjem.	1	2	3	4	5
Muškarac koji je doživio seksualno nasilje nije toliko traumatiziran tim iskustvom kao žena.	1	2	3	4	5
Osobe koje su počinile seksualno nasilje su agresivne i u svom svakodnevnom životu.	1	2	3	4	5
Osobe ponekad svojim ponašanjem mogu utjecati na to hoće li biti silovane ili ne.	1	2	3	4	5
Većina silovanja događa se noću u mračnim uličicama.	1	2	3	4	5

28. Na skali od **1 - uopšte se ne slažem** do **5 - u potpunosti se slažem** procijenite u kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama:

	Uopšte se ne slažem	Donekle se ne slažem	Niti se slažem niti se ne	Donekle se slažem	U potpunosti se slažem
Seksualno nasilje se vjerovatno nije desilo ako osoba nema modrice ili neke druge vidljive povrede.	1	2	3	4	5
Žrtve seksualnog nasilja ponekad pretjeruju kada pričaju o tome u kojoj mjeri je silovanje negativno utjecalo na njih.	1	2	3	4	5
U mnogim slučajevima osobe koje tvrde da su silovane su prvobitno pristale na seks, ali su se kasnije pokajale.	1	2	3	4	5

U današnjem društvu je moderno da se pretjeruje u isticanju rasprostranjenosti i ozbiljnosti problema silovanja.	1	2	3	4	5
Ponekad osobe ne prijavljuju silovanje jer su svjesne toga da su i same djelomično krive.	1	2	3	4	5
Ako optužba za silovanje nije podignuta ubrzo nakon samog čina, ona vjerovatno nije istinita.	1	2	3	4	5
Podatak o tome u kojoj mjeri se osoba opirala bi trebao biti presudan kod odlučivanja da li je do silovanja uopće došlo.	1	2	3	4	5
Osobe koje su doživjele seksualno nasilje nisu počinitelju jasno postavile svoje seksualne granice.	1	2	3	4	5
Osobe koje konzumiraju alkohol ili drogu i koje se kreću vani u kasnim noćnim satima prihvataju rizik da dožive seksualno nasilje.	1	2	3	4	5
U „pravim slučajevima“ seksualnog nasilja postojat će dokaz fizičkog opiranja.	1	2	3	4	5

UPITNIK ZA PROCJENU KAPACITETA ZA PRUŽANJE PODRŠKE ŽRTVAMA SEKSUALNOG NASILJA

Dodatak samo za rukovodioce

1. Možete li nam ukratko opisati put žrtve seksualnog nasilja od dolaska u Vašu instituciju i nakon uspostavljanja saradnje sa drugim službama?

2. Da li postoji nešto što biste unaprijedili u kapacitiranosti i praksama službe kojom rukovodite i ako da - zašto?

3. Da li ocjenjujete tretman žrtava seksualnog nasilja i procedure koju prolaze adekvatnim i zašto?

	Odličan kvalitet i efikasnost	Relativno dobar kvalitet i efikasnost	Relativno loš kvalitet i efikasnost	U potpunosti loš kvalitet i efikasnost
4. Kako ocjenjujete kvalitet i efikasnost međuinstitucionalne saradnje na konkretnim slučajevima seksualnog nasilja?	1	2	3	4

LISTA TRENINGA I SEMINARA USMJERENIH NA UNAPREĐENJE KOMPETENCIJA ZA PRUŽANJE PODRŠKE ŽRTVAMA SEKSUALNOG NASILJA

Tabela 2. Lista treninga i seminara usmjerenih na unapređenje kompetencija za pružanje podrške žrtvama seksualnog nasilja

Naziv treninga/seminara	Organizator
Kreiranje podržavajućeg okruženja za žrtve rodno zasnovanog nasilja u BiH	Udruženje „Žene s Une“ Bihać
Psihosocijalni pristup u radu sa svjedocima/žrtvama	„Medica“ Zenica
Jačanje zaštite žrtava seksualnog nasilja u BiH	Atlantska inicijativa
Unapređenje specijaliziranih usluga podrške žrtvama seksualnog nasilja u BiH	Fondacija „Lara“ Bijeljina
Seksualno nasilje	Centar za edukaciju sudija i tužioca
Unapređenje kapaciteta pružalaca usluga servisa podrške za žrtve rodnozasnovanog nasilja u BiH	Udruženje „Žene s Une“ Bihać
Obuka za rad s žrtvama seksualnog nasilja	Centar za edukaciju sudija i tužilaca RS i FBiH
Provođenje mjera zaštite djece od trgovine ljudima	Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i Save the Children
Smjernice o postupanju Centara za socijalni rad s žrtvama trgovine ljudima	Ministarstvo sigurnosti
Uputstvo o postupanju institucija u situacijama rada s djecom koja su uključena u život i rad na ulici u BiH	Ministarstvo sigurnosti i Save the Children
Multidisciplinarni pristup suzbijanju nasilja nad ženama i djecom	„Medica“ Zenica i UNICEF
Prevenција nasilja nad djecom u digitalnom okruženju	MFS EMMAUS i HHC
Multidisciplinarna edukacija za sprovedbu zakona u oblasti trgovine ljudima	Ministarstvo sigurnosti i Asocijacija XY
Specifičnosti pristupa u radu i postupanju sa ranjivim grupama oštećenih/svjedoka	„Viva žene“ Tuzla
Istraživanje i procesuiranje seksualnog nasilja u ratu	OSCE BiH i Centar za edukaciju sudija i tužilaca RS
Postizanje pravde za žrtve seksualnog nasilja u oružanom sukobu u BiH	OSCE BiH
Pripadnici ranjivih grupa kao svjedoci u postupku	Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, Centar za edukaciju sudija i tužilaca FBiH i Centar za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske
Trauma: Osjetljiv pristup u radu sa žrtvama/svjedocima	„Viva žene“ Tuzla
Borba protiv nasilja nad ženama	Udruženje „Vaša prava“ BiH

Online trening za pružatelje pravne pomoći ženama žrtvama nasilja u porodici	Fondacija „Udružene žene“ Banja Luka
Webinar na temu: „Šta Istanbulske konvencije čini zlatnim standardom u borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici?“	UNHCR
Multisektorska saradnja u suzbijanju porodičnog nasilja	SafeLives
Prevenција, prepoznavanje i tretman u slučaju seksualnog zlostavljanja djece u ustanovama socijalne zaštite	JU „Dječji dom“ Mostar
Konferencija o rodno zasnovanom nasilju kojom se obilježava Globalna kampanja – 16 dana aktivizma	Koordinaciono tijelo za prevenciju i zaštitu od nasilja u obitelji u HNŽ županiji
Prevenција seksualne eksploatacije i zlostavljanja	UNICEF i USAID
Psihosocijalna podrška i pomoć preživjelim žrtvama i svjedocima	„Medica“ Zenica
Specijalistička edukacija za rad s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku	Društvo psihologa RS i FBiH; UNICEF
Očuvanje sigurnosti djeteta	Save the Children
Društvena pravda	Save the Children
Jačanje lokalnih kapaciteta u borbi protiv trgovine ljudima	Romski informativni centar - Kalisara
Protokol o postupanju u slučaju nasilja	Genesis project, UNICEF
Politika očuvanja sigurnosti djeteta	Save the Children
Sigurnost u odgojno-obrazovnim ustanovama	Fakultet za kriminalistiku i sigurnosne studije UNSA
Trening za edukatore iz oblasti seksualnog zlostavljanja i rad s žrtvama	Kraljevska akademija Nizozemske i CEST
Pružanje pomoći žrtvama seksualnog nasilja	Fondacija „Lara“ Bijeljina
Izazovi, dobre prakse i unapređenje rada Sigurnih kuća i specijalizovanih usluga podrške za žrtve rodno zasnovanog nasilja u BiH	Fondacija „Lara“ Bijeljina
Ekspertna konferencija „Sistem podrške za žrtve seksualnog nasilja u BiH“	UN Women
Multisektorska intervencija i podrška u slučajevima seksualnog nasilja	Fondacija „Lara“ Bijeljina
Provođenje Istanbulske konvencije	Gender centar Vlade Republike Srpske
Seksualni delikti	ICITAP
Nasilje u porodici – prvi odgovor	ICITAP
Podrška seksualno zlostavljanoj djeci u oporavku nakon razotkrivanja	Poliklinika za zaštitu djece i mladih Zagreb
Seksualno zlostavljanje u djetinjstvu	Udruženje Amica educa
Trauma u procesu pomirenja	Trauma centar u saradnji s Ministarstvom obrazovanja i nauke KS
Konferencija o nasilju u porodici	Gender centar FBiH
Seksualna i rodna ravnopravnost	USAID
Seksualno nasilje – jedno od najtežih krivičnih djela	„Žena BiH“ Mostar

Nasilje i mehanizmi nasilja	„Žena BiH“ Mostar
Nasilje u partnerskim odnosima	„Žena BiH“ Mostar
Jačanje prevencije nasilja u porodici	MFS EMMAUS
Krivično djelo - silovanje	CEST FBiH i Atlantska inicijativa
Nasilje nad djecom	MFS EMMAUS

PROCJENA OSTVARENOSTI MEĐUSEKTORSKE SARADNJE – PROCENTUALNI PRIKAZ ODGOVORA

Većina ispitanika procjenjuje da imaju zadovoljavajuću saradnju s policijskom stanicom (95%), centrima za socijalni rad (89,7%), domovima zdravlja (81,5%), centrima za mentalno zdravlje (81,1%), Osnovnim/Općinskim sudom (83,9%), Okružnim/Kantonalnim sudom (78,2%), Tužilaštvom (82,8%), osnovnim (78,7%) i srednjim školama (80,1%), te nevladinim organizacijama (86%). Polovina ispitanika smatra da je ostvarena saradnja s Centrom za besplatnu pravnu pomoć zadovoljavajuća (50,9%), 10,4% njih ističe da s Centrom za besplatnu pravnu pomoć nemaju nikakvu saradnju, a 9,4% ispitanika nema potrebu za ostvarivanjem saradnje.

Tabela 3. Procjena ostvarenosti međusektorske saradnje – procentualni prikaz odgovora

Čestice	Nemamo nikakvu saradnju	Otežana saradnja	Nemamo potrebe za ostvarivanjem saradnje	Relativno dobra saradnja	Odlična saradnja
Policijska stanica	3,0%	2,0%	0,0%	36,6%	58,4%
Centar za socijalni rad	1,0%	8,2%	1,0%	36,1%	53,6%
Dom zdravlja	6,8%	6,8%	4,9%	42,7%	38,8%
Centar za mentalno zdravlje	6,6%	3,8%	8,5%	43,4%	37,7%
Osnovna škola	9,3%	0,0%	12,0%	45,4%	33,3%
Srednja škola	10,4%	0,0%	9,4%	50,9%	29,2%
Centar za besplatnu pravnu pomoć	26,4%	3,8%	18,9%	28,3%	22,6%
Osnovni sud/ Općinski sud	7,6%	0,0%	8,6%	41,0%	42,9%
Okružni sud/ Kantonalni sud	9,9%	2,0%	9,9%	40,6%	37,6%
Tužilaštvo	9,1%	3,0%	5,1%	41,4%	41,4%
Nevladina organizacija	11,2%	0,0%	2,8%	40,2%	45,8%

ISBN 978-9926-8393-6-9

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu
Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH
pod ID brojem
56698374